FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunsten

6/7
1952

C.I.A.M. LA SARRAZ 1928

HODDESDON

FRANKFURT AM MAIN

BRUXELLES

BRIDGEWATER

BERGAMO

ATHENE

PARIS

FORUM No. 6/7 1952 English Summary

A publication of the C.I.A.M.-group Holland

Scheme for the village of Nagele (N. E. Polder former Zuiderzee)

After it had been made known that the 7th Congress of the C.I.A.M., held at Bergamo in 1949, was to be dedicated to the "human settlement", the group of architects known as "the 8", including the group known as "Opbouw", met in conference to consider, how the Netherland's section of the C.I.A.M. would be able to contribute to this congress.

A team consisting of members of "the 8" decided on a presentday Dutch village. The "Opbouw" team chose a "town-section".

The board of directors of the N.E. Polder readily agreed to furnish a programm.

The village-scheme published in this issue has resulted from the activities of this team. It was accepted by the board of directors of the N.E. Polder.

The scheme
The village of Nagele will be built in the N.E. Polder about 8 km from the former island of Urk and 5 to 7 km away from the nearest village. The programm consists of the following buildings:

a. special buildings for public or general use
3 churches
3 schools
1 village hall
1 small post-office
1 small fire-brigade station
1 café-restaurant-hotel - including Bus-Terminal
2 smaller café's
1 consultation-bureau
1 grave-yard (1/3 R.C. - 2/3 general)
1 sportfield
1 swimming-pool
terrain for agricultural storage, etc. etc.

b. houses
130 houses for agricultural workers
30 shops, including living-space
30 small trade buildings, including living-space
40 middle-class houses
60 working-class houses
10 houses for the notabilities

The agricultural workers will live in "twin"-houses. Each house will have 400 m² kitchen garden to it.

From a sociological and social-economical point of view the village of Nagele is a providing settlement for the agricultural workers of the polder. Moreover it is a reservoir of labour. The village itself will be part of a man-made landscape, conceived and created by engineers.

There will be trees along certain roads and on farm-yards; spontaneous growth of plants and trees is not permitted.

The environment of the village consists of square parcels of 300 × 800 m.

It stands to reason that such a highly mechanized landscape demands a human element.

To create the necessary harmony between man and nature, a wood will be formed around the village. This wood will eventually protect the village from strong winds. There are no winding country-roads in the polder, nor allies or foot-paths inviting us for a stroll. In fact, the landscape lacks the element of surprise. The large open space in the village and the woods around it are meant to satisfy the human need for beauty and harmony. They are to be considered as indispensable human elements.

To understand the structure of a present-day village one has to know its situation in respect to the in- and out-leading roads, the existing roads in general and the ways in which it can be approached by means of transport. The bus leading from the former island of Urk to Kampen will have to stop in the centre of the village. The busstop will have to be within easy reach of everybody. In the new polder-villages, public-buildings and churches have been decentralised. An eventual future growth of the village has also been considered. Only a clear, simple and surveyable scheme will be able to cope with such future developments. The principal elements of the village have been arranged in a logical way. The living-house, the cultural house, the industrial building and the sportfield, have all been clearly defined .They are all contained within the space formed by the ring of woods which protects the village from the wind of the plains.

The simple groundscheme of the village allows an uncomplicated traffic system. One ring-shaped road unites the living-houses. The houses for agricultural workers have been arranged in short strips, each strip containing the same number of houses. Together they form a rhythmical whole.

The shops with living-space have been conceived within a square, a unity containing 4 shops.

The civic centre of the village is village-house, a sort of "trait d'union" between the trade-house, the shopping region and the cultural house. It has already been remarked that this village is an agricultural labour settlement. Its isolated situation, far away from cultural centres, demands the largest possible compensation.

A perfect physical and psychical equipment strengthens the social prestige of the group and is indispensable for the self-respect of its members.

The future village of Nagele will prove to what extent these principles were realised in the original scheme.

A justification of the activities of the „Opbouw" group

Once in a fortnight the members of "Opbouw" gather to discuss new possibilities within the field of architecture and town-planning. The fundamental conceptions of the group are enlarged and strengthened as a result of these discussions.

Life is movement, flow. Movement of the Past via the Present to the Future. It is the task of the artist to react upon the Past and to mould the Future by acting in the Present. To understand the Present one must know the Past. Traditionalism implies coagulation of the flow of life and is therefore denounced. The universal character of the architectural task is of greater importance than the limited individual conceptions of the architect and his principal.

Co-operation on a common basis has proved to have had a stimulating effect on individual activity.

Report on "Opbouw"-activity.
Pre-war C.I.A.M. discussions:

La Sarraz	1928 — formulation of principles
Frankfurt a. M.	1929 — The living-space
Brussels	1931 — The residential quarter
Athene	1933 — Analyses of an existing town
Paris	1937 — The functional town

The 6th congress, held at Bridgewater (England) in 1946, was dedicated to the "human settlement".

l'Ascoral, a French group headed by Le Corbusier, designed a scheme (Grille) consisting of 4 principal functions (living, working, development of body and spirit and traffic) including the different aspects of planning (environment, use of terrain, building, outillage, ethics and aesthetics, economy, legal implications, finance, realisation and criticism).

The task chosen by Opbouw was: *The development and the forming of a town-section of Rotterdam:* A programm furnished by the Director of Town development and Reconstruction, served as the basis of our activities.

Indications of the Past
The development of the individual house and the close relationship between living-space and work during the Middle ages and the Renaissance.

The separation of living-space and work (not of living and working) during the XIXth century and the resulting degeneration of the town-quarter. The beginning of mass-building at the end of the XIXth century. The separation of living-space (town-quarters) and work (industrial regions) during the course of the XXth century. One-sided and limited efforts to improve the housing of the people, building methods and reparceling, new ways of living: garden-cities, high-building, etc.

The Present proves that:
Every form of habitation corresponds with a certain way of living which in its turn corresponds with a certain phase of living of the family. The result is: a town-quarter composed of a variety of buildings.

The next phase of this development (defined during the 7th C.I.A.M. congress at Bergamo) according to "Opbouw", the next phase will be characterized by "living-units", composed of a variety of building forms, corresponding with the natural composition of the population:

Type I	_ The aged	— live and sleep on the ground-floor
Type II	_ Large families	— live on ground-floor, sleep upstairs, private garden
Type III	- Medium large families	— ground and top-floor
Type IV	_ Small families	— flats (1st, 2nd, 3rd and 4th floor)

A common garden or green forms the "binding" element. As a play-ground of children it becomes a place of concentrated common activity.

The implication:
Certain family categories are brought together (See type 1, II, III and IV) in a natural relationship .(Phases of life).

Eight "living-or building-units" form a town-quarter (neighbourhood). This larger unit has its own shops, trades, park and its own infantschool.

Apart from the fact that high buildings act as indicators of different town-regions, they also determine the aspects of the town-quarter, (churches, shops, schools, public buildings, etc.).

During the C.I.A.M. congress at Bergamo, Richard P. Lohse from Zürich remarked that the conceptions of "Opbouw" were in concordance with Swiss ideas known as "Concrete Kunst".

During the congress members of "Opbouw" experienced some difficulty as to the acceptance of their conception that *apart from their serving function, architecture and town-planning also help to stimulate the evolution of man,* a conception which was accepted as one of the fundamental ideas of the C.I.A.M. at Bridgewater in 1946.

The subject matter of the next congress (London, 1951) was: The "core" or physical heart of the community.

The subject chosen by "Opbouw" consisted of a more detailed elaboration of the ideas already expressed at Bergamo.

Some of the results were:

A. *The enlargement of the "living-unit".*

a. result: the specific characters of the different habitation-units. (See types, 1, II, III, IV) will stand out more clearly.
b. the open space (play-ground) will afford a greater variety of possibilities (gardening, recreation, play, etc.).
c. more shops, bicycle and motorcar shelters, garages, etc.

B. *Changed composition of the living-unit .*
ground and top-floor dwellings were left out and replaced by more one-family dwellings; the application of the 6 floor-flat which can be constructed without the use of an internal structure.

C. *The re-integration of certain trades within the town-quarter*
This proved to be possible for those trades which cause little or no disturbance as a result of mechanisation. Life in such a quarter is thus more complete.

D. *The establishment of certain social provisions*
Canteens, sportfields, medical and social service for workers, but forming an integral part of the town-quarter. Apart from the fact, that the exploitation will be more economical, there will be a more simple relation between living and working (inhabitants and workers).

E. *A clearer spatial relation between the different phases of life.* (See types)
(There are moments in our life in which the isolation of men from things becomes destroyed; in that moment we discover the wonder of relationship).

F. *The use of trees and grass as a means to unite the different town-quarters and to make possible a daily experience of nature.*
The congress was very much interested in "Opbouw" plans. They were criticized as well as approved of. As usual, several similar plans were brought forward.

Although Le Corbusier defended the conception of "Core" with much enthousiasm. i.e. "core" not only as the centre or heart of a town or village, but also as the centre of smaller units such as neighbourhood, "living-unit" house, etc., the idea was not generally accepted, neither did those, present, come to an agreement about the conception of the totality or unity of the functions of living (including work, education, games and sport, etc., etc.).

In view of the coming congress (1953) "Opbouw" has taken up the study of: "The importance of "work" in our daily life and its influence on the "human settlement".

Frankendaal: A residential quarter in the "Watergraafsmeer" at Amsterdam

by C. van Eesteren

A scheme for a residential quarter, called "Frankendaal", forms part of the extension scheme of the "Wategraafsmeer", a region in the neighbourhood of Amsterdam. It was approved of in 1939, after many difficulties.

The region, consisting of a square terrain of 500 × 600 m resulted from a polder which came into being during the fir half of the XVIIth century, called the "Watergraafsmeer".

The polder itself was divided into 4 squares by roads. On of these squares is known as "Frankendaal".

The composition of the soil, which consists of clay, makes suitable for sportfields, city-gardens, parks, etc. It wi offer the necessary recreation to the inhabitants of the regio and to the inhabitants of the town of Amsterdam.

When completed, the region of Frankendaal will consist ± 800 houses for workers and for the middle classes. There wi also be several larger buildings, the purpose of which will b discussed later on.

The scheme of 1933 was simple and conceived on a large scal It consisted of large blocks of houses with the usual di advantages i.e. long streets and a monotonous repetition similar houses.

The 1939 scheme irritates one somehow. This is probab due to the arrangement of the houses, although the arrangeme was meant to solve the original monotony.

In 1947 the Municipal Board of Building ordered the co struction of 400 single family-houses which for the time bei were to be inhabited by two famiiles. The architects we Merkelbach, Karsten and Stam. Later the work was continue by Merkelbach and Elling.

The first parcelling-scheme shows that it is possible to grou the same number of houses in several different ways. To achie a suitable grouping, a density of 45.6 houses per hectare wou have to be diminished considerably.

In order to create a difference as to the existing distan between the building-strips, some of the strips had to be le out (see ill.).

The lower scheme of 42.6 houses per hectare seems mo attractive. The basic conception can be repeated without b coming monotonous.

Before the war much strip-building was practised in Am sterdam including halfopen house-blocks. The author of th article visited Copenhagen in 1939 to study the above mention building-method.

During the war the Board of Town-development compare the results of his journey and its own experience within th same field. Much attention was paid to the parcelling scal shape, the origin of monotony etc., etc. The results of th investigation has been of great importance in relation to th "Frankendaal" scheme. The "Frankendaal" terrain is diagonal crossed by the North-South line. The gardens and living-roo were therefore destined to face either the S.W. or the S. During the war experiments (theoretical) with L shapes (com binations of strip-building) had proved succesful.

Summary
Houses are the material out of which town-planning elemen are composed.

The "directed" building-strip can be considered as a elementary town-planning unit. Repetitions of this elementa unit can be made rhythmical by changing the distance betwee them. Elementary units (strips) can be combined (for instan into the form of the letter L).

The pattern resulting from a combination of two elementa motives can be repeated less often while the number of hous remains the same. As a result there is less chance of monotonous arrangement. A monotonous repetition of patter can be relieved by inserting larger buildings. At the N. Wester end of Frankendaal a three store high building will interrupt th applied pattern.

Planting forms an important element in relation to the abov mentioned parcelling-scheme. It determines the whole atmosphe of the neighbourhood.

The planting of Frankendaal was designed by Mien Ruys i combination with the municipal organisation concerned.

"Public Works" and the children of Amsterdam

by Aldo van Eijc

By way of experiment the municipality of Amsterdam ha constructed a small sandbox with four tables, climing-co traptions, some benches and bars.

Children have their own scale, but the modern town offe little to play with.

The sand-box offers a child the opportunity to find its ow scale and neutralises the conflict between the child and it environment. It is a stimulating thought that many more of the sand-boxes are now being built all over the country.

Much attention was paid to the plastic and rhythmic relatio of the climbing-bars and the environment.

The child has found a place to play and the town has foun its children.

Zevende Jaargang No. 6/7
Juni/Juli 1952

FORUM

Maandblad gewijd aan Architectuur en Gebonden Kunsten. Opgericht door het Genootschap ,,Architectura et Amicitia'' in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. Orgaan van het Genootschap A. et A.

Redactie Secretariaat: Mej. I. D. Foest, Keizersgracht 476, Amsterdam-C., tel. 35375, aan wie alle voor de redactie bestemde stukken moeten worden gezonden

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Het volgende nummer zal gewijd zijn aan:
Verzetsmonumenten in Nederland

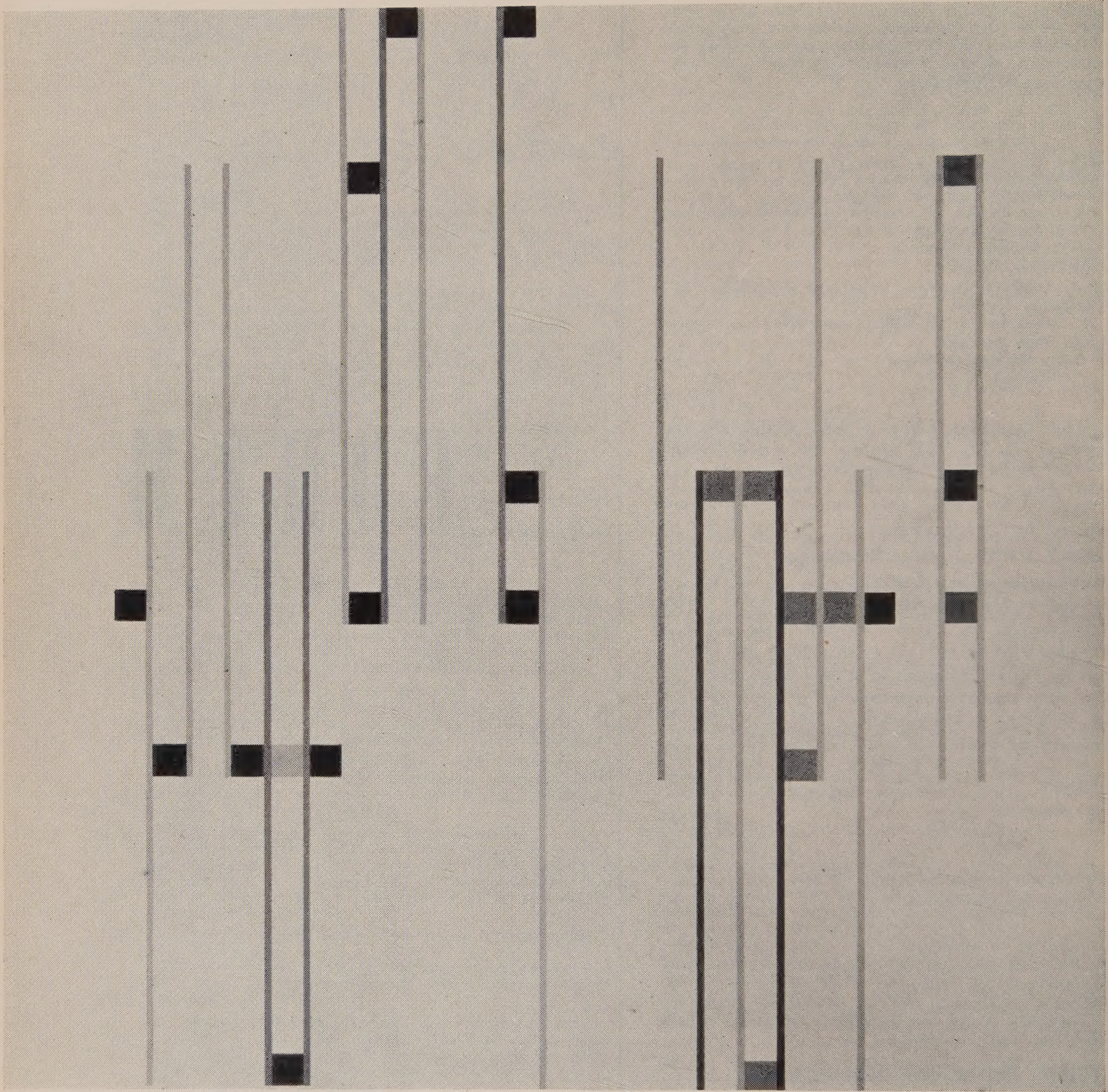
,,FORUM'' verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs *f* 24.— per jaar
Losse nummers, indien aanwezig *f* 2.50 per nummer
Alles franco per post bij vooruitbetaling te voldoen
Voor België Frs. 340.—

Prijs van dit nummer *f* 3.—

Voor advertenties wende men zich tot de uitgever

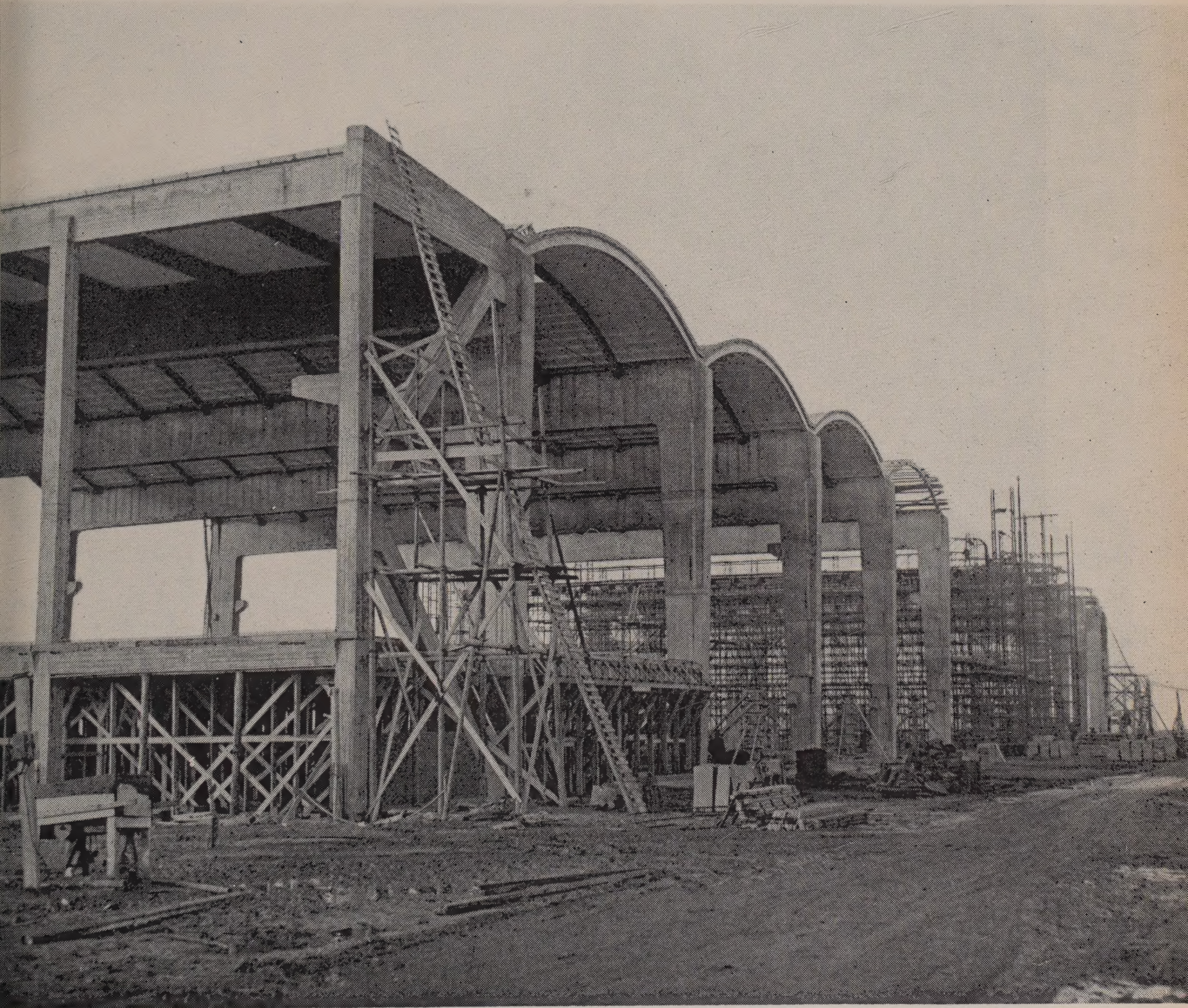
Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Herengracht 406
Amsterdam-C. - Telefoon 36186 - Postrekening 681.31.

„Konkretion II" 1946 Richard P. Lohse (Zürich)

(zie ook pag. 186)

Het doel van C.I.A.M. is: werken voor de vorming van een natuurlijke omgeving, die de emotionele en materiële behoeften van de mens bevredigt en zijn geestelijke groei stimuleert

Anp. foto

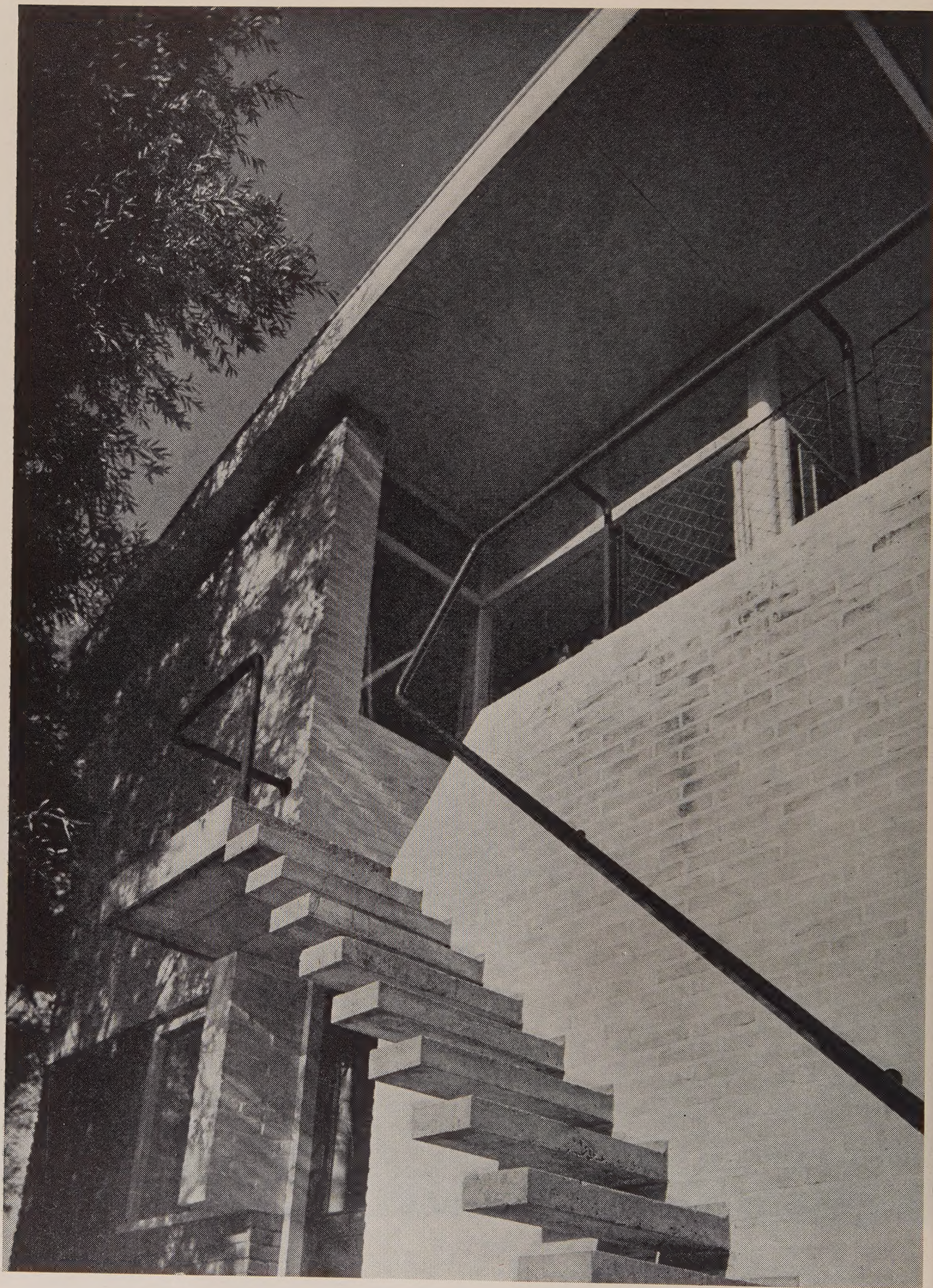
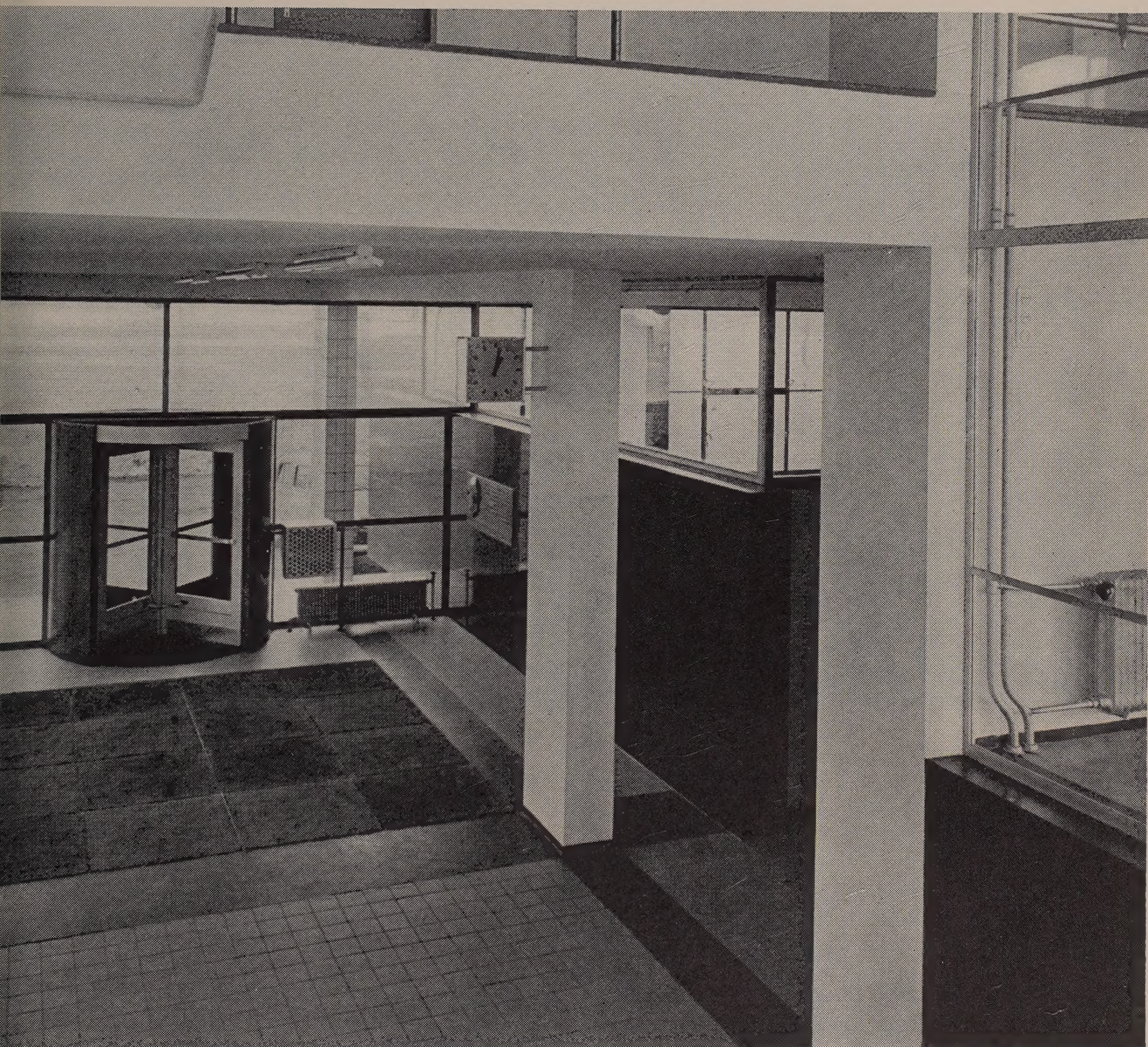
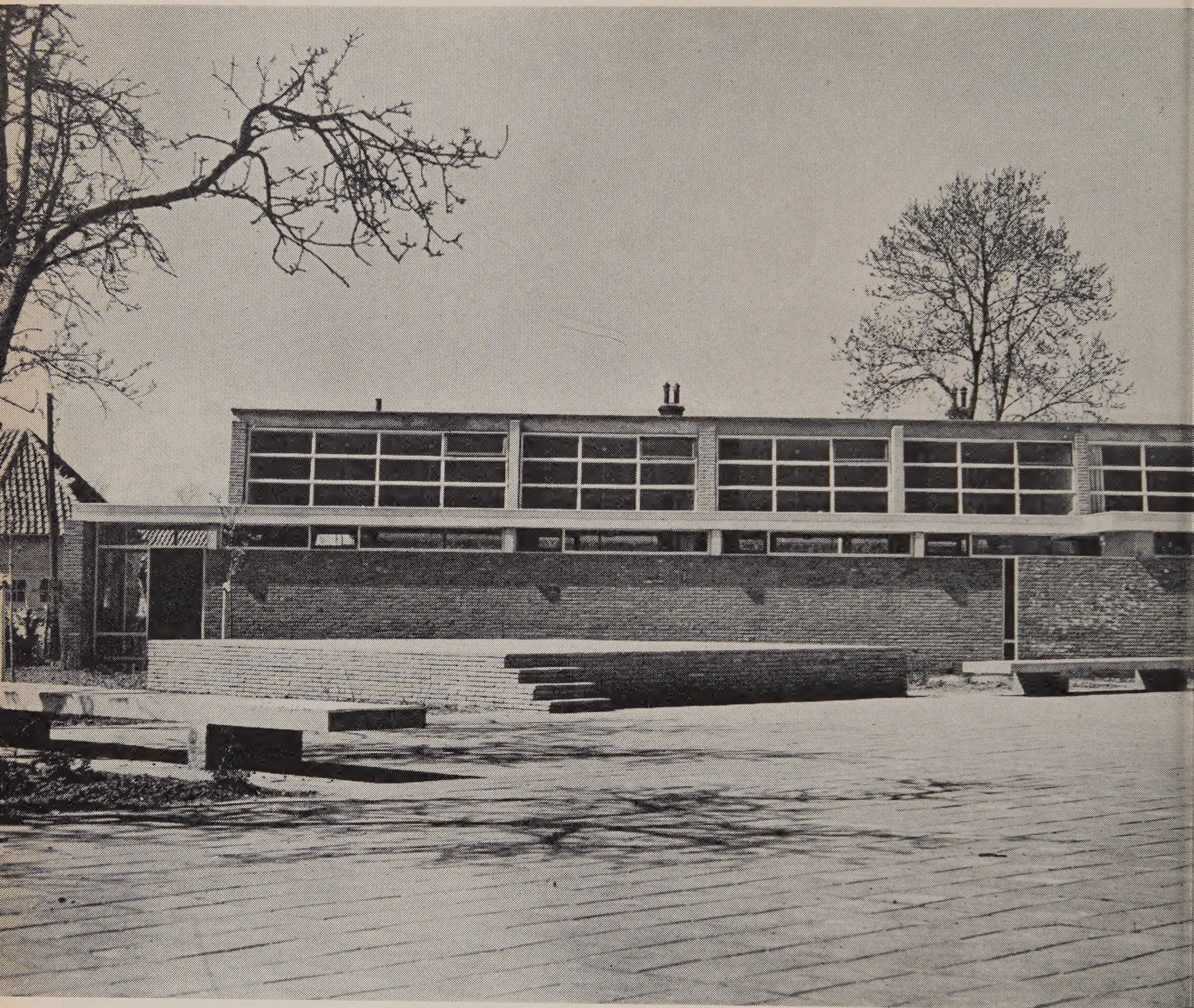

foto Jan Versnel

foto Vrijhof

The aim of C.I.A.M. is: to work for the creation of a physical environment that will satisfy man's emotional and material needs and stimulate his spiritual growth

foto Vrijhof

Les buts de C.I.A.M. sont: travailler à la création d'une ambiance physique qui satisfasse les besoins émotionnels et matériels de l'homme en stimulant son esprit

Das Ziel des C.I.A.M.'s ist das Schaffen einer physischen Umgebung, welche die Bedürfnisse der materiellen und der Gefühlswelt des Menschen befriedigt und seine geistige Entfaltung stimuliert

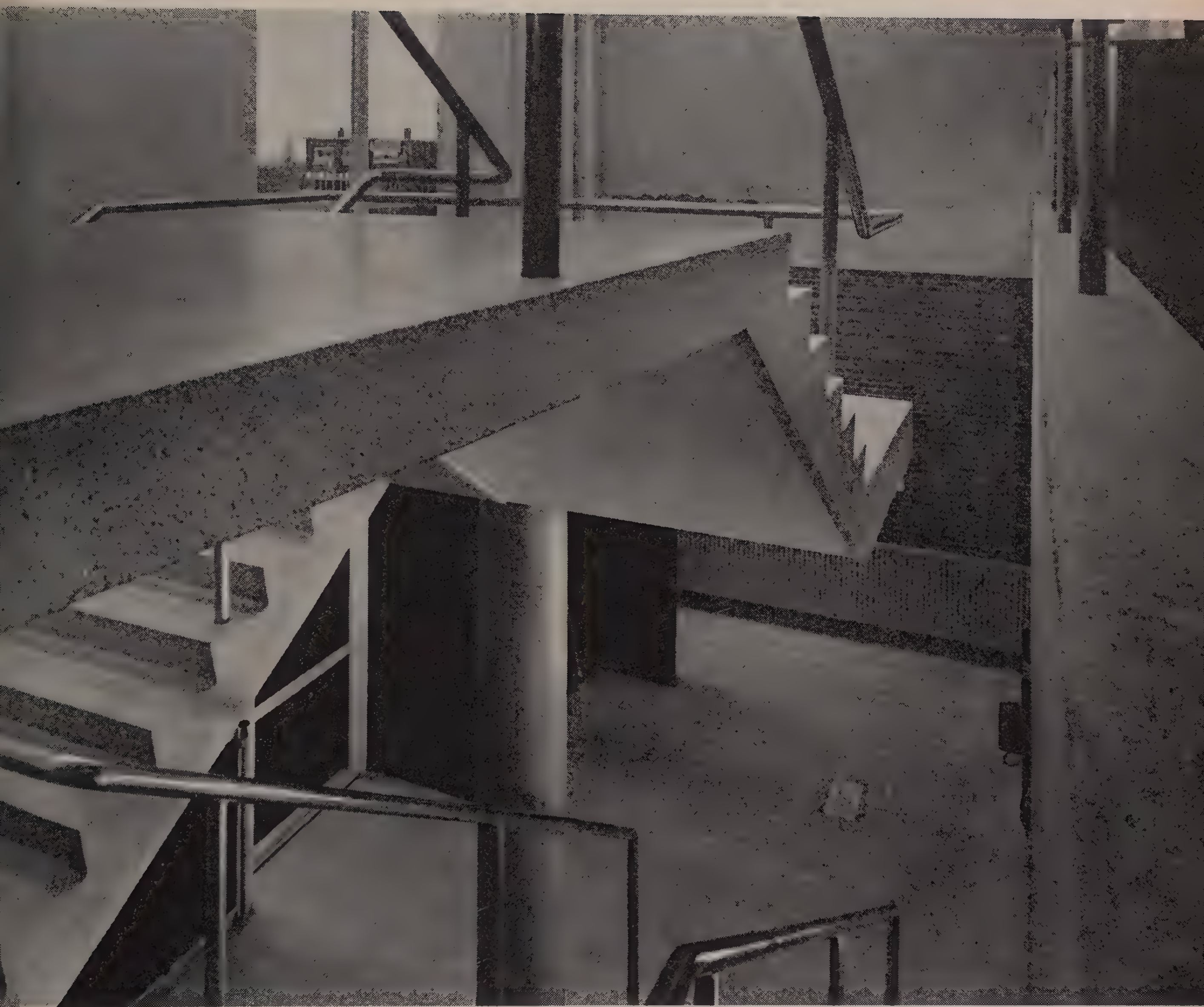

foto Bern. van Gils

Samenhang tussen mensen en dingen

Hoddesdon — Woensdag 11 Juli 1951

Miss Tyrwhitt vroeg me gisteren of ik gedurende de bijeenkomst, waarin wij gaan spreken over „core" *) als levensuiting, iets zou kunnen vertellen over de hiermee verband houdende problemen van de Rotterdamse groep. Ik zal dit proberen, maar het is moeilijk omdat het onderwerp van het congres zo ingewikkeld is, dat wij ongemerkt zaken gaan behandelen, die eigenlijk niet in het gesprek betrokken dienen te worden. Sprekend over „core" als levensuiting vraag ik mij onmiddellijk af: „waarom deze titel?" Is in onze steden „core" ook denkbaar als uitdrukking van de dood? Bijvoorbeeld kan een kerkhof „core" zijn.

Enige maanden geleden liep ik op de begraafplaats rondom Asplund's crematorium in Stockholm, in deze wonderlijke compositie van bomen, gras, hallen, bloemen, heuvels, rotsen, levenden en doden. Er waren ook enkele mensen gekomen om hun doden te herdenken. Ik denk, dat op deze begraafplaats het begrip „core" gevormd wordt, ofschoon van een bijzondere soort. *Het is een plaats waar de scheiding van leven en dood wijzigde in een wonderbaarlijke betrekking.*

Enige dagen daarvoor in Aulanko in Finland, wachtten wij bij een oud houten gebouw tot wij een „sauna" konden nemen, het Finse stoombad. Er waren daar zes mensen voor dit gebouw. Wij vroegen hun hoe men een „sauna" neemt en waarom mensen in Finland op deze wijze baden. Maar wij spraken naar aanleiding hiervan over zoveel andere zaken, dat bijna vergeten werd om naar binnen te gaan. Ik verzeker U, ook een Fins stoombad kan een element zijn, dat „core" vormt.

Gisteren hoorden wij Le Corbusier vertellen, hoe elk huis dat element „core" omvat. In vroegere dagen bij de stookplaats, in onze dagen of in de toekomst misschien rondom het televisiescherm? Of rondom de gemechaniseerde keuken.

Wat ik mijzelf afvraag is: wanneer kunnen wij werkelijk spreken van „core" op een wijze die vormbepalend wordt voor architectuur en stedebouw?

Misschien is het antwoord als volgt:

„Er zijn ogenblikken in ons leven, waarin de afstand tussen mensen en dingen wordt opgeheven; op dat moment ontdekken wij het wonder van samenhang tussen mensen en dingen."

*) „core" = wat samenhang schept

Dat is het ogenblik van „core": het moment waarop wij ons bewust worden van vollediger leven door het ervaren van betrekkingen waarvan we het bestaan niet kenden.

De ontwikkeling van de wetenschap maakte duidelijk, dat dingen, die wij in natuur en cultuur zien, niet werkelijk zijn. Elke dag ontdekken wij verder dat het enige wat werkelijk bestaat *samenhang* is, en misschien mogen wij zelfs zeggen, dat het streven van menselijk leven vooral wordt gekenmerkt door de drang tot bewustwording van deze samenhang. Dit kan oorzaak zijn waarom in de ontwikkeling van ruimtelijke opvattingen in architectuur en stedebouw nu vooral *continuïteit* kenmerk wordt.

Voor ons in C.I.A.M. *is dat, wat eender is in alle mensen belangrijker dan hun verschillen* (Rietveld).

Men kan het bewustzijn van samenhang tot uitdrukking brengen en men kan verduidelijken hoe deze in de toekomst zal zijn.

In C.I.A.M. komen mensen samen, die vooruit willen zien. Wij zijn daardoor een stoottroep en in de Hollandse groep was het naar ik meen Van Eesteren die zei, dat wij de dag van morgen in het heden moeten projecteren. Misschien is dat een reden, waarom wij nu over het begrip „core" spreken. Wij voelen gebrek aan „core" (aan wezenlijke samenhang) in de maatschappij, en wij weten, dat wij zonder dit nooit werkelijk vrij en gelukkig kunnen zijn.

In de maatschappelijke ontwikkeling beleefden we een periode van kapitalisme, waarin gezegd werd dat doel van het leven is, het bezitten van dingen. In de middeleeuwse steden van Holland daarentegen is een duidelijke vorming van het element „core". Waarom? Omdat toen elk aspect van het leven in een soort van onderling evenwicht was.

Er was werk, verkeer, leven, cultuur, godsdienst — en werk was de menselijke valuta. Een man met zijn bak gereedschappen kon leerling zijn in de gilde en later meester. In de werkplaats was een sfeer van evenwicht.

Deze sfeer werd tijdelijk verbroken door de ontwikkeling van de techniek. De meester in de werkplaats wordt dan eigenaar van machines. De betrekking tussen hem en zijn medewerkers wijzigt zich in één van bezitter en niet-bezitter. De ethiek van bezitten verwarde de menselijke mening over het leven. De dingen werden belangrijker dan hun onderlinge betrekkingen. De menselijke nederzetting was niet meer een duidelijke uitdrukking van de waarde van betrekkingen.

In onze dagen ontwikkelt zich een nieuw gevoel voor de waarde van het werken. Mensen kunnen zich bewust worden van hun samenhang door activiteit en in de C.I.A.M. dienen wij dit te stimuleren door middel van stedebouw, architectuur, beeldhouwwerk en schilderingen.

Daarom heeft de Rotterdamse groep een wooneenheid ontwikkeld voor 500 à 700 mensen, waarin elke soort familie kan wonen. Er zal voortdurend activiteit in deze eenheid zijn, waar alleenwonenden, kleine en grote families en bejaarden elkander dagelijks ontmoeten. Indien slechts één soort familie in een eenheid zou wonen, zou het leven steriel zijn, en leeg.

De vormgeving van de ruimte in de eenheid werd bepaald door de ontwikkeling van de verschillende woningtypen en daar wij geloven dat activiteit directe benadering van leven kan zijn, geven wij daaraan uitdrukking door in elke eenheid bijvoorbeeld ruimte te vormen voor werken in groen en voor andere vormen van zelfactiviteit.

Vijf à zes eenheden vormen, met bijzondere woningtypen, kleuterschool en enkele werkplaatsen, een buurt, die een „core"-element heeft aan de voet van een hoogbouw van ongeveer 12 verdiepingen.

Deze hoogbouw duidt niet alleen aan de gemeenschappelijke ruimte en activiteit van de buurt, maar is tevens deel van de drie-dimensionale expressie van het „core"-element der gehele wijk, die hier uit vier buurten bestaat.

Zodoende hopen wij een drie-dimensionale expressie te ontwikkelen van de betrekking tussen wooneenheid — buurt — wijk.

Om activiteit opnieuw als menselijke basiswaarde te stellen, werden enkele industriehallen binnen de woonwijk ontworpen, zodat deze niet alleen slaapsteden zullen zijn.

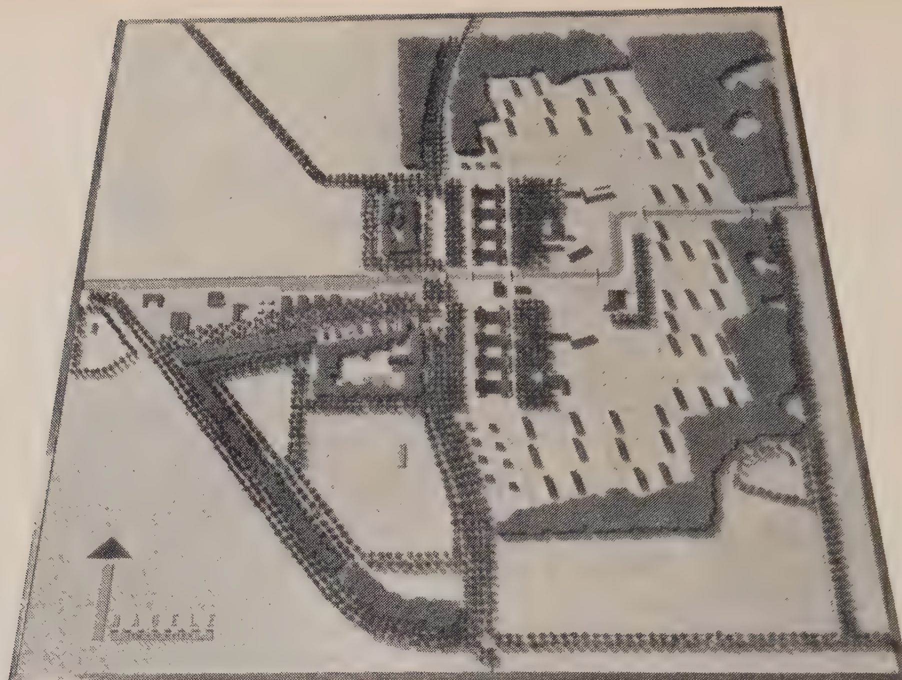
Zo wordt activiteit (ook in scholen en winkels) stimulans voor volledig leven in het hart van de wijk, maar het probleem van onze groep was vooral om dit bewustzijn tot in de kleinste wooneenheid te stimuleren, door deze zo volledig mogelijk te doen zijn binnen haar eigen schaal. Wij hebben geprobeerd om de mogelijkheden te verbeelden en te ontwikkelen van samenhang tussen mensen en dingen door „core" te vormen in drie-dimensionale zin, met een duidelijke, ruimtelijke continuïteit.

Wij hopen, dat dit op zo'n wijze werd gedaan, dat mensen die hierin zullen wonen zich niet eenzaam zullen voelen en dat zij door eigen activiteit een samenhang zullen ontdekken, die hun leven vollediger maakt en die de wereld reeds kenmerkt op een wijze waardoor het voor onze vrienden in Japan mogelijk werd bij ons in Hoddesdon te komen in slechts twee dagen.

B.

Wij staan voor de noodzaak een structuur of vormen te creëren, die zich in de tijd verder kunnen ontwikkelen; die zowel na de aanzet als in hun verdere groei een geheel blijven vormen en de samenhang der delen handhaven. Het ontbreken daarvan moet tot zelfvernietiging leiden.

W. F. van Bodegraven

Een plan voor het dorp Nagele

Het ontstaan van het plan

Toen bekend was dat het 7e congres van de C.I.A.M., dat in 1949 te Bergamo is gehouden, gewijd zou zijn aan de menselijke nederzetting, heeft de architectengroep „de 8", evenals haar zustervereniging „de Opbouw" (gezamenlijk vormende de Nederlandse groep van de C.I.A.M.), zich beraden op welke wijze zij een Nederlandse bijdrage aan dit congres kon leveren.

Een werkgroep uit „de 8" besloot een poging te wagen om te komen tot een eigentijdse vorm voor een Nederlands dorp.

Een werkgroep uit de „Opbouw" nam een stedelijke woonwijk voor haar rekening.

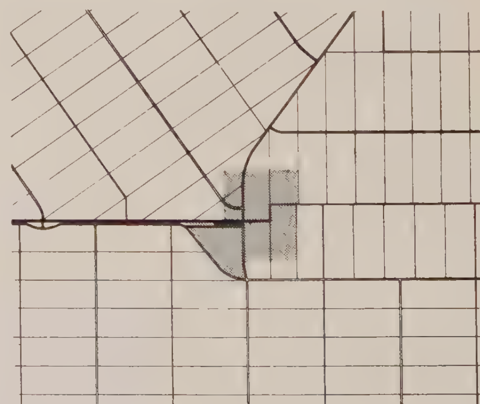
Teneinde voor dit dorp een zo reëel mogelijk programma te verkrijgen, wendde men zich tot de Directie der Noordoostpolder, daar men gaarne wilde zien tot welke verschillen men zou komen ten aanzien van de plannen voor de daar te bouwen dorpen.

De Directie van de Noordoostpolder was onmiddellijk bereid een programma voor een te stichten dorp te verstrekken. Zij deelde daarbij mede, belangstelling te hebben voor de resultaten van deze studie; indien deze levensvatbaar zouden blijken, was er geen reden dat dit een papieren dorp zou moeten blijven.

Zo gebeurde het dat een werkgroep, bestaande uit W. van Bodegraven, A Bodon, Prof. Dr Ir J. T. P. Bijhouwer, Prof. C. van Eesteren, P. Elling, Aldo van Eyck, W. van Gelderen, M. Kamerling, J. P. Kloos, B. Merkelbach, J. Niegeman, G. Rietveld, Mevrouw M. Ruys en H. Salomonson, gezamenlijk aan de arbeid togen op zoek naar een vorm voor een hedendaags dorp.

Noord-Oost Polder Schaal 1/400.000

Ligging van het dorp „Nagele"

Het hierbij gepubliceerde plan is het resultaat van deze speurtocht. Het is ontstaan door het onderling uitwisselen van ideeën en plannen in creatieve samenwerking. Uiteraard was de belangstelling van elke deelnemer afzonderlijk vaak op een ander aspect van de opgave en van het ontwerp gericht en ontstond een taakverdeling. Gebleken is, dat de veelzijdigheid, welke een dergelijke stedebouwkundige opgave kenmerkt, elk der deelnemers anders beïnvloedde. Variërende visie's er op kwamen tot uiting en werden op papier gebracht. Bepaalde voorstellingen, welke het plan zijn gestalte hebben gegeven, ontstonden en werden vatbaar in de samenkomsten waar een ieder hetgeen hij had verworven, ter beschikking stelde van de collectiviteit, waarin dan de typische geladenheid ontstond, die elke nieuwe phase van het ontwerp inleidde en waardoor van tijd tot tijd het plan grondig door elkaar werd gegooid.

Het werd voorgelegd aan de Planologische Commissie van de Noordoostpolder, welke Commissie het aanvaardde. Wij denken hierbij, zonder de andere commissieleden tekort te doen, met waardering aan wijlen P. Verhagen, één der stedebouwkundigen in deze commissie, voor de onbevangen wijze waarop hij tegenover dit plan stond.

Zo zal dan, indien de voortekenen niet bedriegen, dit dorp „geen papier" blijven, maar realiteit worden. Te gelegener tijd zouden wij gaarne met collega's van gedachten wisselen over het hedendaagse dorpsplan, haar achtergronden en haar vormen. Nu volstaan we met het publiceren van het plan van Nagele en het geven van een inzicht in enkele voorafgaande stadia. Wij hebben ervaren, dat de samenwerking van architecten en stedebouwkundigen met gelijkgerichte opvattingen omtrent de hedendaagse vormgeving, vruchtdragend kan zijn.

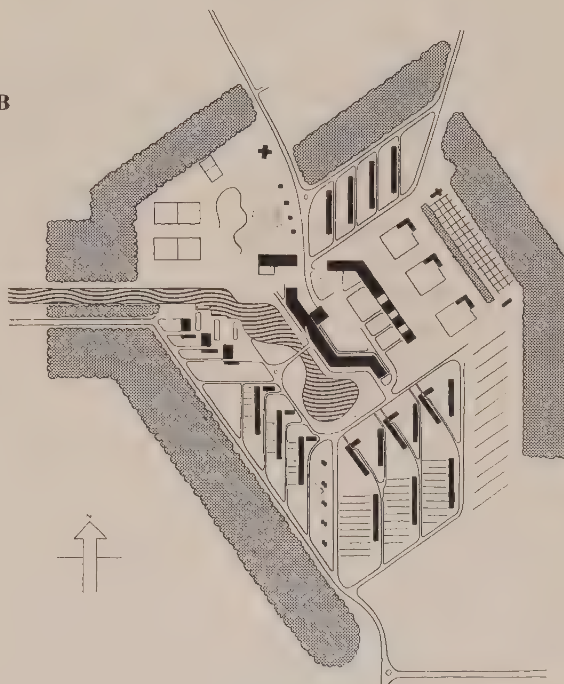
Het Plan

Daar, waar de hoofdweg van Kampen over Ramspol naar Urk ten Westen van Schokland door een dwarsweg wordt gekruisd en waar een scheepvaartkanaal begint, zal het dorp Nagele worden gesticht. Om een indruk te geven van de afmetingen in de polder zij vermeld, dat de hoofdplaats Emmeloord en Urk 7 à 8 km en de dichtstbijzijnde dorpen 5 en 7 km van Nagele verwijderd zijn. Deze afstanden zijn door de ontwerpers van de polder zo bepaald, opdat kerken, scholen, winkels, de dokter, de

A

B

C

Het plan heeft zijn vorm gekregen via een aantal ontwikkelingsphasen, waarbij achtereenvolgens als probleem op de voorgrond treden: de structuur — het wonen — winkels en verkeer.

A - B - C
De eerste voorstellen lopen wat de structuur van het dorp betreft sterk uiteen. Als basis voor verdere uitwerking wordt uiteindelijk de structuur vastgelegd, in plan A gekozen.

Wat betreft de aard van de bebouwing zijn deze voorstellen, evenals de eerste uitwerkingen van de gekozen grondstructuur, voornamelijk gebaseerd op de gedachte dat de enkele woning de woonbehoefte van de landarbeider het best bevredigt.

Schaal 1/14.000

reparateur van de landbouwwerktuigen e.d. niet te ver van bij de landerijen wonende boeren en vaste arbeiders verwijderd zullen zijn en dat de losvaste arbeiders, die in de dorpen wonen niet meer dan 3 à 4 km zullen hebben af te leggen om hun werk te bereiken.

Het hiervoor in de inleiding genoemde programma luidde als volgt:

A. Bijzondere gebouwen voor openbaar of algemeen nut:

drie kerken
drie lagere scholen
één dorpshuis—gemeentehuis of hulpsecretarie
één postkantoortje
één spuitenhuisje
één café—hotel, tevens autobusstation
twee kleinere café's
één consultatiebureau
kerkhof (1/3 R.K. — 2/3 algemeen)
sportterrein
zwemgelegenheid
industrieterrein voor het onderbrengen van een brandstofhandel, een kunstmestloods en dergelijke, hoofdzakelijk op de landbouw betrekking hebbende bedrijven.

B. Woningen:

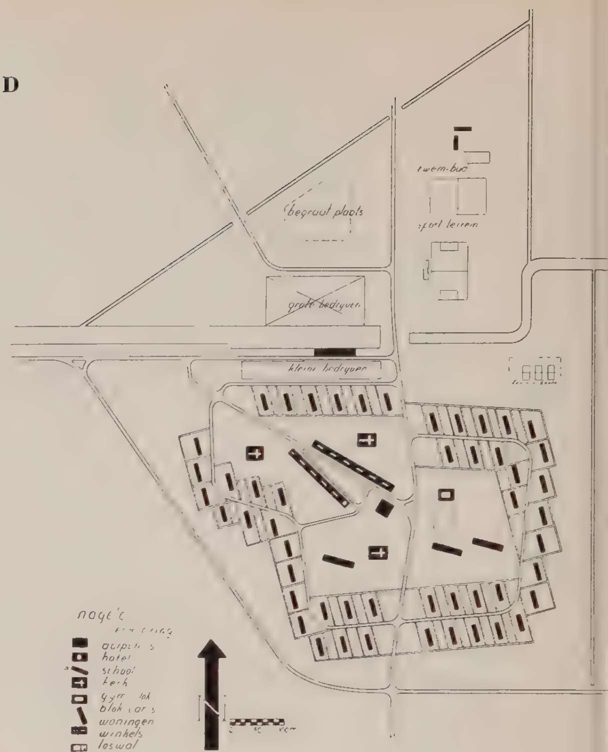
130 landarbeiderswoningen
30 winkels plus woning
30 ambachtsbedrijven plus woning
40 middenstandswoningen
60 arbeiderswoningen
10 woningen voor notabelen

De landarbeiders worden gehuisvest in een dubbele woning en krijgen per woning een moestuin van 4 are.

Een dorp als Nagele is in de taal der sociografen en sociaal-economen een verzorgingscentrum voor het in de landbouw werkzame deel der polderbevolking en een reservoir van arbeidskrachten — een centrum van diensten dus. Het zal deel uitmaken van een gemechaniseerd landschap, dat gekenmerkt zal zijn door een bedachte verstandelijke orde. Wilde kruiden en andere onnutte planten worden in dit landschap niet toegelaten. Bomen worden langs sommige wegen geplant — zij worden er geduld kunnen wij niet nalaten te schrijven — slechts op de erven der boerderijen komen zij op ruime schaal voor, waardoor voor het oog de boerderijen, bij wijze van spreken, als groene eilanden in de landbouwzee liggen. De greppels van het oude land, waarin zoete bramen groeien, komen niet voor; wel vindt men er diepe droge sloten met geschoonde oevers, waarin de monden van draineerbuizen zichtbaar zijn. Een enkele rechte tocht is gevuld met water. Het stramien van de omgeving van het dorp wordt bepaald door rechthoekige kavels van 300 × 800 m.

Telkens weer als men de polder betreedt, beleeft men de tegenstelling tussen het hokkerige, verprutste en veelal uitgewoonde rommelige oude land en het fleurige, ordelijke,

D

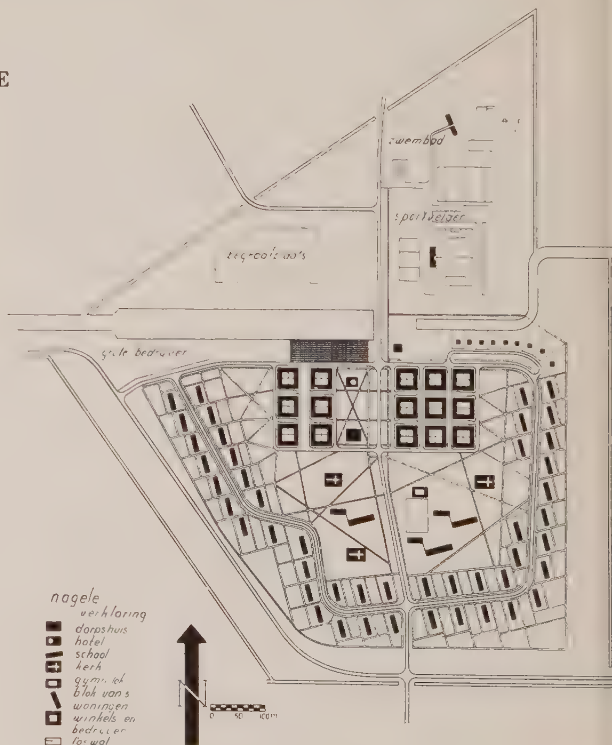

D
Het probleem dat hieruit ontstaat, n.l. het onderbrengen van een groot getal ongeveer gelijke eenheden binnen de dorpsruimte, zonder te vervallen in een „parkeerterrein van eengezinshuizen", doet ten slotte overstappen op een rhythmisch geordend geheel van blokken van 5 woningen.

E
Als resultaat van het zoeken naar een bevredigende oplossing voor de winkels, worden daarna winkeleenheden geïntroduceerd, waarvan de omvang noodzaakt tot verstrakking van het plan.

In dit naar de vorm vereenvoudigd plan stoort de, het dorpscentrum middendoor delende, noord-zuid weg.

E

frisse nieuwe land. Niettegenstaande het innerlijk verzet tegen zijn dominerende mechanische aspect is men gepakt en verheugd over het feit, dat onze tijd zoiets tot stand brengt. Men tracht zich dan voor te stellen hoe dit landschap en zijn outillage — de dorpen enz. — te vermenselijken zouden zijn en hoe schoonheid als resultaat van een weldadige harmonie tussen natuur en geest of tussen gevoel en verstand bereikt zou kunnen worden. Daartoe zal, op door de mens bepaalde manieren en plaatsen, de natuur in haar volheid en vrijheid in grijpbare nabijheid van de bewoners moeten worden gebracht. Het om Nagele ontworpen bos is een voorstel tot verwerkelijking van deze gedachte. Het zal in tegenstelling met de min of meer steriele monoculturen van het landbouwareaal vol geheimzinnig leven zijn — waarmede de jeugd bijv. in aanraking moet kunnen komen. Het zal het dorp beschermen tegen de felle winden, welke over de vlakte waaien en bovendien vormbepalend zijn voor dit deel van de polder.

In de Noordoostpolder komt het afkortende landweggetje, dat in het oude land zo uitnodigend door de akkers slingeren kan, niet voor. Het zòu van gebrek aan goede smaak en inzicht getuigen zo men dit effect van het oude land wilde toepassen. De polderwegen, aan beide zijden begrensd door sloten en velden met hun afwerend aanzien en houding, nodigen niet uit tot wandelen en slenteren. Op deze wegen fietst men of rijdt in een auto. En tòch zijn er lieden, die wel eens met de handen in de zakken door en om het dorp willen lopen over wegen en paden, welke een vele mogelijkheden biedend stramien vormen, waaruit meer of minder bewust door de wandelaar een keuze wordt gedaan. Wij zouden willen stellen dat deze soort behoeften van de mens niet straffeloos kunnen worden genegeerd. Evenals de aantrekkelijkheid en schoonheid van het oude land ontstonden door de werking van het onverwachte, het onrationele, het overbodige, zo ge wilt, zo zal ook in het nieuwe land ten behoeve van aantrekkelijkheid en schoonheid rationalisatie en oeconomie hier en daar moeten worden opgeofferd. Eerst hierdoor kan werkelijke rationaliteit, maar dan van een hoge orde worden bereikt.

De grote open ruimte in het dorp en het bos er omheen zijn verwezenlijkingen van verlangens naar schoonheid, harmonie en menselijkheid op de wijze van vandaag. Het zijn middelen om deze verlangens te bevredigen in vormen, afmetingen en verhoudingen, die van dezelfde geaardheid en soort zijn als die van de bedrijven en de indeling van de polder. Zij behoren even vanzelfsprekend tot de inventaris van de polder als de romantisch slingerende landweg en de brink in het dorp tot die van het oude land.

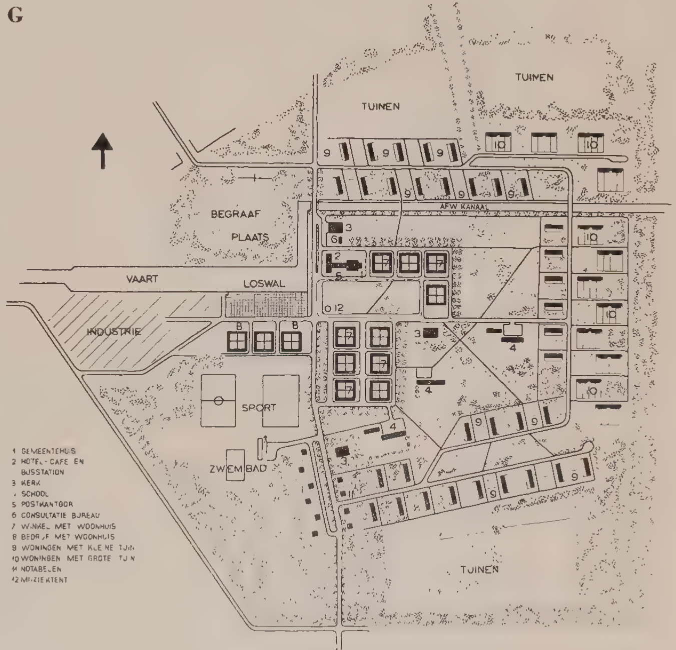
Belangrijk voor het verstaan van de structuur van een hedendaags dorp is het kennen van zijn ligging t.a.v. de toeleidende wegen, de ligging van de hoofdelementen t.a.v. het wegennet en de wijze waarop het door vervoer-

F

F - G - H - J
Er verschijnen voorstellen, waarbij het verkeer buiten het dorp wordt gehouden, hetzij door wegverlegging, hetzij door verandering van de plaats van het dorp. In het in dit opzicht het meest consequente plan wordt binnen de woongordel alleen voetgangers en fietsverkeer toegelaten (H).

G

middelen kan worden bediend. Het is vanzelfsprekend, dat de bus van Urk naar Kampen, welke het dorp aandoet de halte zal hebben bij het centrum, waar het hotel-café is, waar de winkels zijn, waar het bestuur zetelt en de scholen en kerken staan. Eigenlijk moet de halte niet te ver afliggen van alles en van iedereen in het dorp. De weg waarlangs deze bus rijdt zal zo in het plan moeten liggen, dat zij geen gevaren oplevert voor de bewoners. De verkeersstructuur van het dorp is daarom zo, dat het dorp naast de hoofdverkeersweg ligt, waarvan de weg, waarlangs het dorp wordt bereikt afbuigt en weer heenleidt nadat deze het centrum heeft geraakt, waarlangs ook de reeds genoemde polderweg loopt. Bij deze wegen liggen alle objecten, waarmede de boeren uit de omgeving en de dorpelingen te maken hebben. De genoemde openbare en verzorgende bebouwing is van de woonzône uit te bereiken via een voetgangersgebied, waarin slechts het voor de woningen bestemde verkeer doordringt.

De kerken en andere openbare gebouwen „de houvasten der samenleving" zoals Verhagen deze placht te noemen, bevinden zich in de tot nu toe gestichte dorpen niet in het centrum, waar zij volgens hun aard thuis horen, maar op uitmiddelpuntige plaatsen. Geen der kerken mag dominerender liggen dan een der andere. Een soort touwtrekken om de beste plaats is hiervan het gevolg. Door onze groep is gesteld: gelijkwaardigheid en saamhorigheid in en om één grote ruimte, waarin de openbare gebouwen liggen, een ruimte welke op weg van de woning naar het werk, de winkels, het bestuur en naar de wereld buiten het dorp steeds weer zal worden betreden. Op deze wijze kan worden uitgedrukt, dat het dorp een centrum van gemeenschapsleven is.

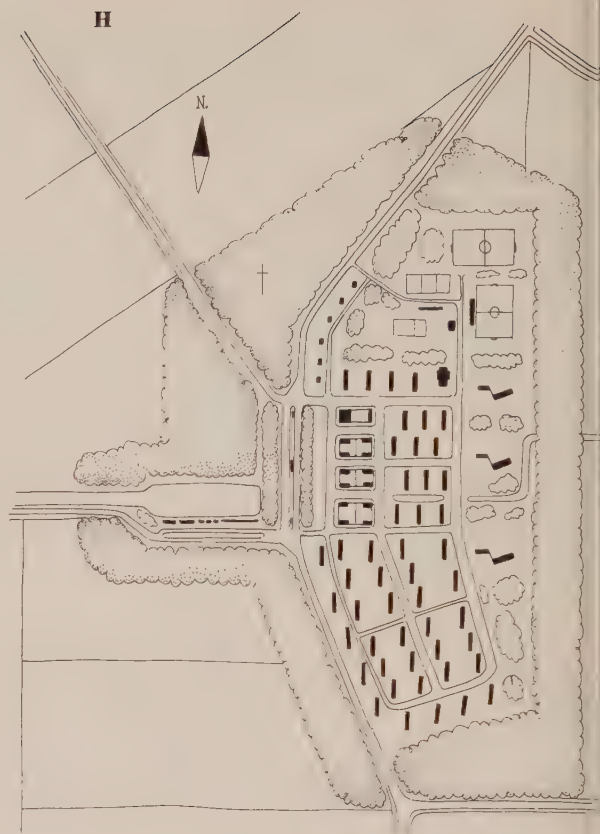
Er is gestreefd naar een overzichtelijk en eenvoudig patroon van aanleg. Het zal mogelijk moeten zijn, dat het dorp op den duur nieuwe vormen van gemeenschap, maatschappij en volkshuishouding zal moeten opnemen. Slechts een eenvoudig plan zal de veranderingen in de bebouwing, welke hiermede kunnen samenhangen — men denke aan gebouwen voor coöperaties, enz. — kunnen opnemen.

Het plan zal als het goed is de kenmerken moeten hebben van een dorp gesticht in het midden van de XXe eeuw. Enkele van deze kenmerken zijn in het volgende samengevat:

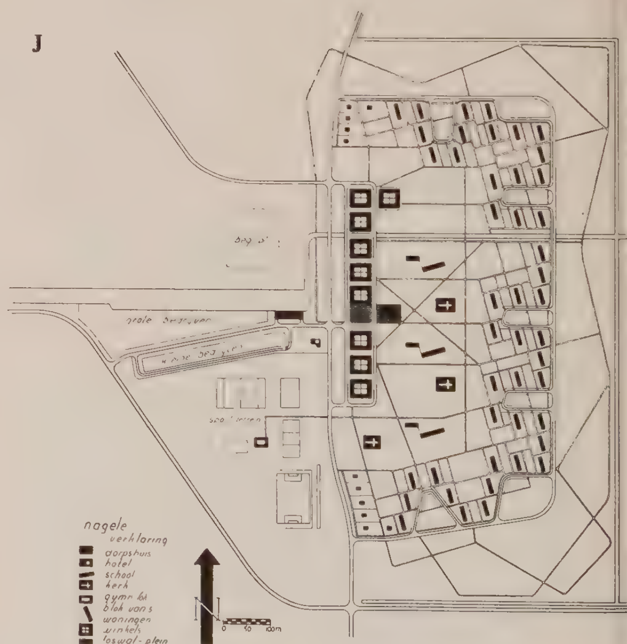
Het bos en de windsingels zonderen van de polderruimte een nieuwe ruimte af, waarin de verschillende elementen van het dorp gegroepeerd zijn. Deze tegen de wind beschermende ruimte is eigenlijk het dorp. Het dorp als interieur.

Getracht is de elementen van het dorp zo te groeperen, dat de ervaring van het bijeen zijn in een gemeenschappelijke ruimte als het ware tastbaar wordt. Gezocht is naar een dorp met een eenvoudige structuur, een dorp waarvan men het beeld gemakkelijk met zich omdraagt. Getracht is het mechaniek van een dorp beeldend te gebruiken en bewust te maken hoe een dorp in elkaar zit.

H

J

Woonzône — culturele zône — sportgebied en bedrijfszône zijn duidelijk kenbaar. De wijze waarop dit gebeurt het zich in een halve cirkel om de verzorgingselementen bevinden van de woningen, drukte, wat betreft de positie van de bewoners t.o.v. het centrum, gelijkwaardigheid uit. Hetzelfde geldt voor de zich in de binnenruimte bevindende gebouwen. Zij vormen de physieke uitrusting van verschillende geloofsgroepen. Het zich in één ruimte bevinden drukt, bij erkenning van verschillen, saamhorigheid uit.

De eenvoudige opbouw van het dorp maakt een weinig gecompliceerd verkeerssysteem mogelijk. Geen weefsel van straatjes. Een enkele ringweg verzorgt het woongebied. De centrale ruimte is gedacht als grasvlakte, niet gecultiveerd als gazon maar eenvoudig gras dat bij tijd en wijle gemaaid wordt en vrij toegankelijk is. Tegenover de sterk aan wegen gebonden en geleide beweging in de polder wordt hier bewegingsvrijheid gesteld.

Voor de woonzône is getracht een elastische formule

K

K
In overleg met de opdrachtgever wordt uit financiële overwegingen ten slotte de buiten de woonring liggende dorpsstraat vervangen door een binnen de woonring liggende.

N.B. In al de hier afgebeelde plannen is het dorp, ook wanneer dit niet duidelijk door een grijs raster is aangegeven, omringd door een brede windsingel (bomen met onder-beplanting).

te vinden, die onder aanpassing van verschillen in gezinsgrootte en wooncultuur in verschillende omstandigheden goed resultaat geeft. Voor de arbeiderswoningen is uitgegaan van korte strookjes, elk met een gelijk aantal woningen. Korte strookjes dus, welke visueel gemakkelijk te vatten zijn. Door een vele malen terugkerende zelfde oriëntatie wordt de ervaring van het elementaire van deze strookjes versterkt. Door deze gerichte stroken steeds in een andere situatie te brengen, dus door afwisseling in het totaalbeeld, ontstaat een zeker rhythme, een afwisseling van spanning en ontspanning. Niet de aesthetische waarde van een strookje is in de eerste plaats van betekenis, maar het met behulp van deze eenheden gecomponeerde totaalbeeld. Hiermede is tweeërlei bereikt:

1. De mogelijkheid een groot aantal gelijke eenheden te plaatsen zonder te vervallen in monotonie.
2. De mogelijkheid verband te brengen in een groot aantal heterogene eenheden.

Voor de winkels met woningen is uitgegaan van een vierkant terrein als eenheid, waarop plaats is voor vier winkels. Gerekend is op uitbreidingsmogelijkheid van winkel, woning en bijgebouwen, terwijl reeds in de begintoestand een dergelijk blokje van vier een gaaf geheel vormt. Hun betekenis enerzijds voor het dorp, anderzijds voor de omgeving, is uitgedrukt door plaatsing langs de N.Z.-weg.

Centrum van het dorpsleven is het dorpshuis, opgevat als civic-centre geplaatst in het hart van het dorp als trait d'union tussen bedrijfszône, winkels en culturele zône.

Het is gecombineerd met het gymnastieklokaal, enerzijds als uitdrukking van de eenheid van lichamelijke en geestelijke ontwikkeling, anderzijds uit de practische overweging dat het, zolang het dorpshuis niet gebouwd is, een bruikbare zaal is.

Het dorp vervloeit niet in de omgeving. Vanuit de betrekkelijke onbepaaldheid van de buitenruimte komend, ervaart men het dorp als een massa, waarbinnen zich een nieuwe bepaalde ruimte van een andere — een menselijker — schaal bevindt.

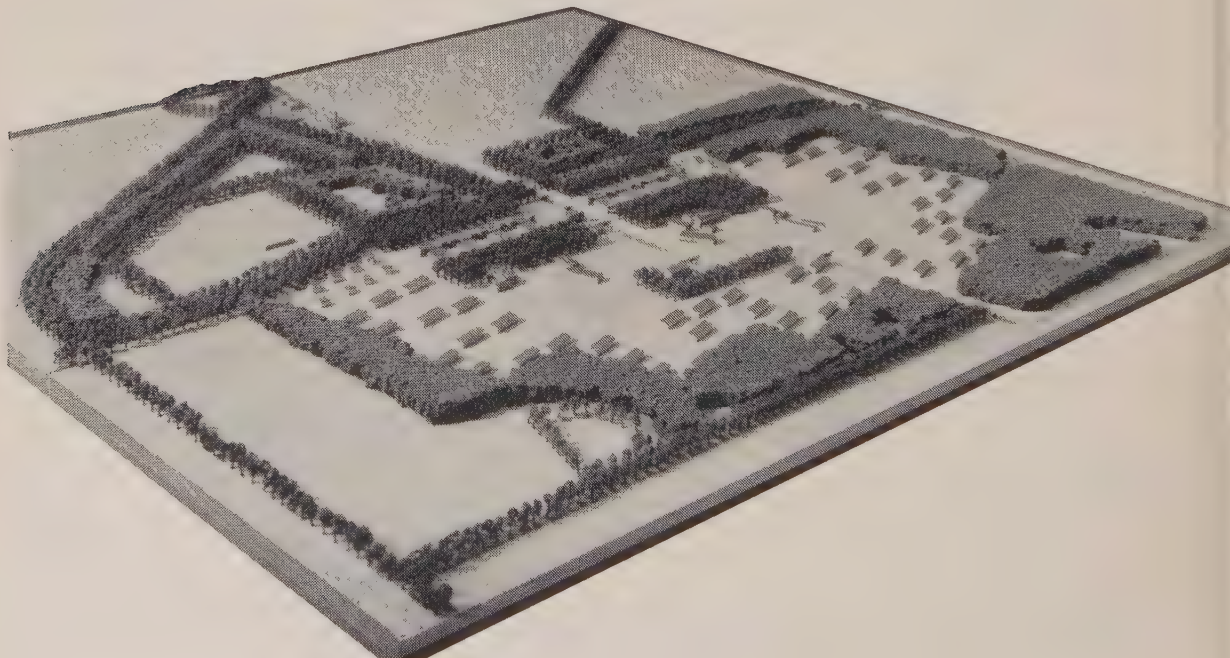
Het dorp is, zoals reeds gezegd, hoofdzakelijk een landarbeidersnederzetting. De opvatting is verdedigd (zie werken en artikel van Godefroy-Groenman-Takes), dat een landarbeidersdorp eenvoudig dient te zijn, d.w.z. zonder typisch stedelijk comfort. Wij zijn van mening, dat de uitrusting van het landarbeidersdorp als compensatie voor de geïsoleerde ligging t.o.v. belangrijke cultuurcentra zo rijk en veelzijdig mogelijk moet zijn. Een perfecte physieke uitrusting verhoogt het sociaal prestige van de groep en daarmede het zelfrespect van haar leden en de waardering voor eigen werk.

Het streven dit doel te steunen was de gedachte die ons bij het werk aan het plan Nagele geleid heeft.

Dat wij in deze opvatting niet alleen staan, moge blijken uit de volgende opmerking van Ir Kloos in „Het Nationale Plan":

„Wij zijn geneigd die levensstandaard als de optimale aan te merken, waarbij de levenskunst zich tot de grootst denkbare hoogte heeft weten te ontwikkelen". In hoeverre dit in het plan Nagele bereikt is, zal het gebouwde Nagele moeten bewijzen.

De Werkgroep uit de Vereniging „De 8"

Verantwoording van „Opbouw"-activiteit

Het is zoeken naar het nieuwe in architectuur en stedebouw, dat in Rotterdam sinds de bevrijding opnieuw eens per 14 dagen de groep „Opbouw" doet samenkomen.

Vormgevers van interieurs, gebouwen, steden en landschappen proberen dan gemeenschappelijke inzichten in een zelf gekozen opgave tot expressie te brengen.

Daarmee wordt tevens gereageerd op de ervaringen uit de dagelijkse praktijk en zowel de discussie hierover als de gezamenlijke creatieve arbeid verruimen grenzen van het bewustzijn en verhelderen de gemeenschappelijke idee.

Leven is beweging, van verleden via heden naar de toekomst; de opgave van de kunstenaar kan worden verstaan als: reageren op het verleden, handelen in het heden en vorm geven aan de toekomst.

Verleden is van belang om heden te begrijpen en toekomst te zien. Traditionalisme is verstarring van de levensstroom en wordt daarom bestreden.

De opgave moet herleid worden tot waarachtige levensuiting als basis voor een heldere vormgeving. Zulk een vormgeving kan stimulans zijn voor anderen, omdat zij opwekt tot bewustwording van wezenlijke relaties.

Niet de individualiteit van opgave, opdrachtgever of architect is primair, maar de betekenis van de opgave als levensuiting in universele zin.

Samenwerking (door de beperktheid van elk onzer vaak leidend tot felle disputen, vaak ook tot het gemeenschappelijk verwerven van nieuwe inzichten) wordt ervaren als stimulans tot opvoeren van de kwaliteit van eigen werk. Er is nauw contact met „de 8" in Amsterdam en eens per twee jaar met de Internationale congressen van het Nieuwe Bouwen.

Reportage van „Opbouw"-activiteit.
De vooroorlogse congressen van het Nieuwe Bouwen hadden als onderwerp:

La Sarraz	1928	formulering beginselen
Frankfurt a.M.	1929	het woonelement
Brussel	1931	de woonwijk
Athene	1933	analyse bestaande stad
Parijs	1937	de functionele stad

Als vervolg hierop werd op het zesde congres, gehouden in 1946 te Bridgewater (Engeland), besloten in studie te nemen: „De menselijke nederzetting".

Teneinde de resultaten der groepen vergelijkbaar te laten zijn, ontwierp de Franse groep l'Ascoral, onder leiding van Le Corbusier een soort rooster (Grille, zie onderaan), waarop de vier hoofdfuncties, wonen, werken, ontplooiïng naar lichaam en geest en verkeer) en de aspecten der planning (milieu, terreinbestemming, bebouwing, outillage, ethiek en aesthethiek, economie, wettelijke vaststelling, financiering, realisatie en critiek) overzichtelijk gerangschikt kunnen worden.

„Opbouw" koos als studie-object: *„Het ontwikkelen van de vormgeving van een woonwijk voor Rotterdam (1)"*

Door medewerking van de Directeur van de Dienst van Stadsontwikkeling en Wederopbouw kon daarbij gebruik gemaakt worden van een „basis programma", dat ook in deze dienst gebruikt wordt.

Het verleden wijst aan:

Ontwikkeling van het individuele woonhuis en nauw verband tussen wonen en werken in middeleeuwen en renaissance.

Scheiding van woning en werk (maar nog niet van wonen en werken) in de XIXe eeuw;

daardoor verwording van de woonwijk

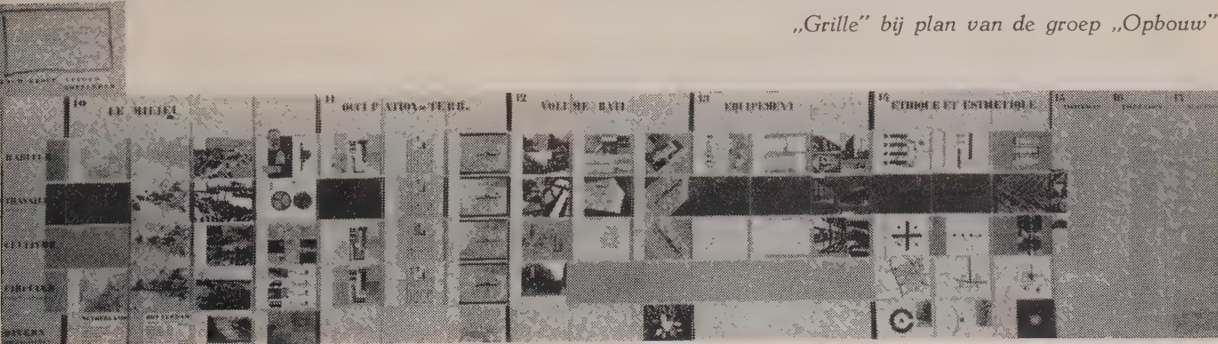
Begin van massale woningbouw aan het einde dezer eeuw.

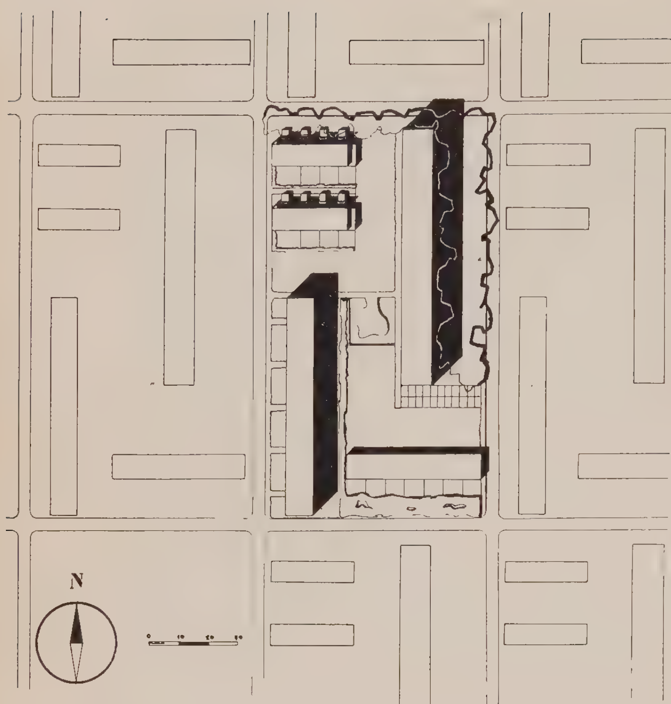
Scheiding van wonen (woonwijken) en werken (industriegebieden) in de XXe eeuw; eenzijdige en beperkte pogingen tot verbetering van volkshuisvesting, bouwwijze en verkaveling, nieuwe woonvormen: tuinstad, strokenbouw, hoge woongebouwen.

Vandaag blijkt:

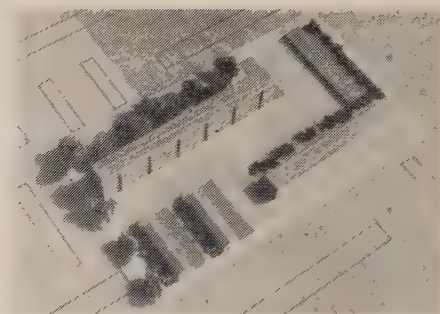
dat elke woonvorm beantwoordt aan een bepaalde levenswijze, welke verband houdt met de levensphase van het gezin; de consequentie hiervan is: de woonwijk in gemengde bebouwing.

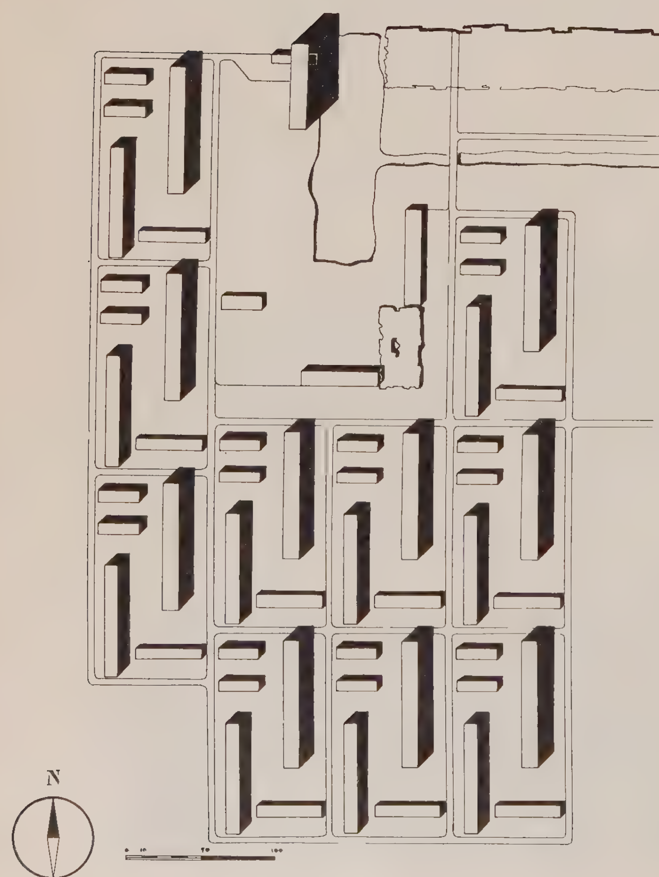
„Grille" bij plan van de groep „Opbouw"

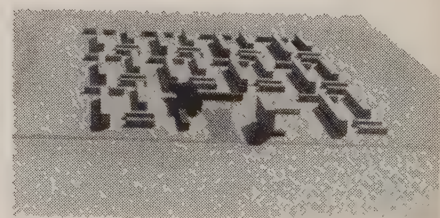

Wooneenheid

Buurt

N

Wijk Schaal 1/10.000

Wijkcentrum

Winkels
gemeenschapshuis
zwembad
med. dienst
politie
brandweer

R.K. kerk

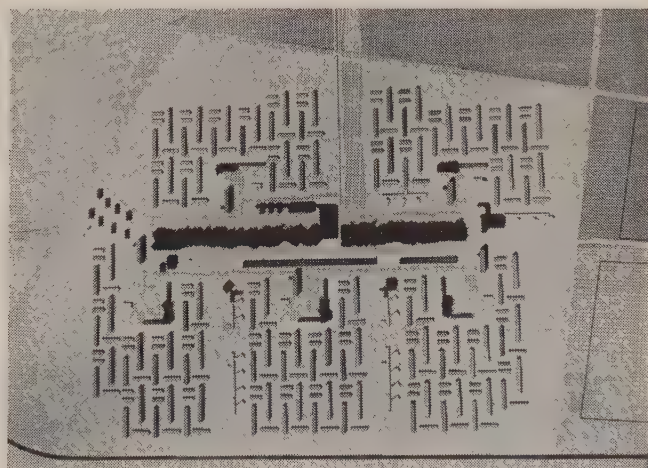
Prot. kerk

Kleine wijkbedrijven

Scholen

Industrie

Spoorweg

„Opbouw" stelde *als volgende phase in deze ontwikkeling,* op het zevende CIAM-congres te Bergamo: „De wooneenheid", samengesteld uit verschillende woonvormen in onderlinge verhouding, corresponderend met de natuurlijke bevolkingssamenstelling:

Type I	- bejaarden	- wonen en slapen begane-gronds
Type II	- grote gezinnen	- wonen begane grond, slapen boven, eigen tuin
Type III	- middelgrote gezinnen	- boven en beneden woning
Type IV	- kleine gezinnen	- flats in vier lagen

Gemeenschappelijk groen vormt een bindend element waarin een kinderspeelplaats als concentratiepunt van gemeenschappelijke activiteit.

Bedoeling der wooneenheid is:
Samenbrengen der gezinscategorieën (levensphasen) in een duidelijke relatie tot elkaar, naast behoud van eigen karakter van de samenstellende woonvormen. Getracht werd een ruimtelijke compositie te verkrijgen, waarin de onderlinge betrekkingen binnen de wooneenheid worden beleefd als van gelijke waarde als die tot de omringende eenheden.

Acht wooneenheden vormen samen een volgende ruimtelijke eenheid (buurt), waarvan het zwaartepunt bepaald is door een ruimte aan de voet van het hoge woongebouw (type V, alleenstaanden en kinderloze gezinnen).

Deze ruimte is verder bepaald door enkele winkels en bedrijfjes, kleuterschool en buurtpark.

De hoge woongebouwen zijn, behalve aanduiding der buurtcentra, ook vormbepalend voor het wijkcentrum, waaraan kerken, scholen, winkels, wijkgebouwen voor gemeentelijke diensten en sociale culturele activiteit.

Getracht werd de kerken voor de verschillende godsdienstige stromingen zo te situeren, dat ze samen belangrijker zijn dan elk afzonderlijk.

Van de reacties op het 7e C.I.A.M.-congres in Bergamo was vooral die van R. P. Lohse uit Zürich opmerkelijk, die in de vormgeving van het Opbouwplan veel herkende van hetgeen hij in zijn werk trachtte te verwezenlijken.

In het commissiewerk van het congres ervoeren de daarin zitting hebbende opbouwleden, dat het moeilijk was om begrip te ontwikkelen voor hun mening, n.l.: *„Architectuur en stedebouw heeft behalve een dienende, ook een stimulerende functie in evolutie van menselijk leven".*

Een opvatting, die in Bridgewater 1946 tot in de doelstellingen van C.I.A.M. erkenning verkreeg.

De studiegroep uit Venetië was tot eenzelfde gedachte gekomen als Opbouw, n.l. de wooneenheid te zien als element van verkaveling voor de nieuwe nederzetting.

Als onderwerp voor het volgende congres (in 1951 gehouden te Londen) werd vastgesteld: *„The „core" or physical heart of the community".*

Dat, wat gemeenschapsvormend is in de nederzetting.

„Opbouw" koos als opgave: de verdere doorwerking der gedachten welke reeds in het plan voor Bergamo waren neergelegd.

Nieuw zijn in het verkregen resultaat:

De vergroting van de wooneenheid, waardoor:

a. de eigen aard der woonvormen beter tot zijn recht komen;
b. de groene ruimte mogelijkheid biedt tot gevarieerder gebruik (kleuterspel, rust, tuinwerk, kinderspel);
c. voorzieningen mogelijk zijn als: winkels, bedrijfjes, stalling voor auto's, e.d.

Gewijzigde samenstelling van de wooneenheid:
boven en beneden woningen werden als onduidelijke woonvorm weggelaten; naar verhouding werden meer ééngezinswoningen gesitueerd; toepassing van de 6-hoog flat, welke nog te bouwen is met eenvoudige baksteenmuren zonder skelet. Hierdoor kreeg de grotere wooneenheid een duidelijker samenstelling.

Re-integratie van „werken" in de woonwijk:
Dit bleek mogelijk voor die vormen van nijverheid, die, dank zij mechanisatie, geen hinder veroorzaken en is noodzakelijk om het leven in de wijk vollediger te doen zijn (als zodanig o.a. strokend met de nieuwe opvattingen in onderwijs-kringen).

De hernieuwde waardering van arbeid als levensuiting dient vorm te krijgen in de stedebouw.

Plaatsing van de sociale voorzieningen bij „Werken" (cantines, sportveld, hygiënische-, medische- en sociale verzorging), *op zodanige wijze, dat zij tevens dienstbaar zijn aan het wijkleven.*

Hierdoor zullen deze voorzieningen door doelmatiger gebruik economisch beter mogelijk zijn. Ook zal de relatie tussen wonen en werken (bewoners en werkers) daardoor eenvoudiger worden.

Duidelijker ruimtelijke relatie tussen ALLE gemeenschappelijke voorzieningen, als stimulans voor de bewoners der wijk, mensen in alle levensphasen, om hun onderlinge betrekkingen sterker te beleven.

„There are moments in our life, in which the isolation of men from things becomes destroyed; in that moment we discover the wonder of relationship". (uit de toelichting van één der groepsleden op ons werk, tijdens het congres).

Toepassing van concentratie van „groen" in het hart (de buurtcentra) *en in de omgevende groene ruimte, onderling verbonden door bomenrijen,* waardoor ook deze omgevende ruimte met de daarin opgenomen voorzieningen in de totaliteit van de wijk betrokken worden. Hierdoor zal ook het beleven der natuur een dagelijkse ervaring kunnen zijn.

Er bleek voor het plan op het congres veel belangstelling, zowel in critische als in goedkeurende zin. Ook nu waren er enkele plannen waaruit soortgelijke gedachten naar voren kwamen.

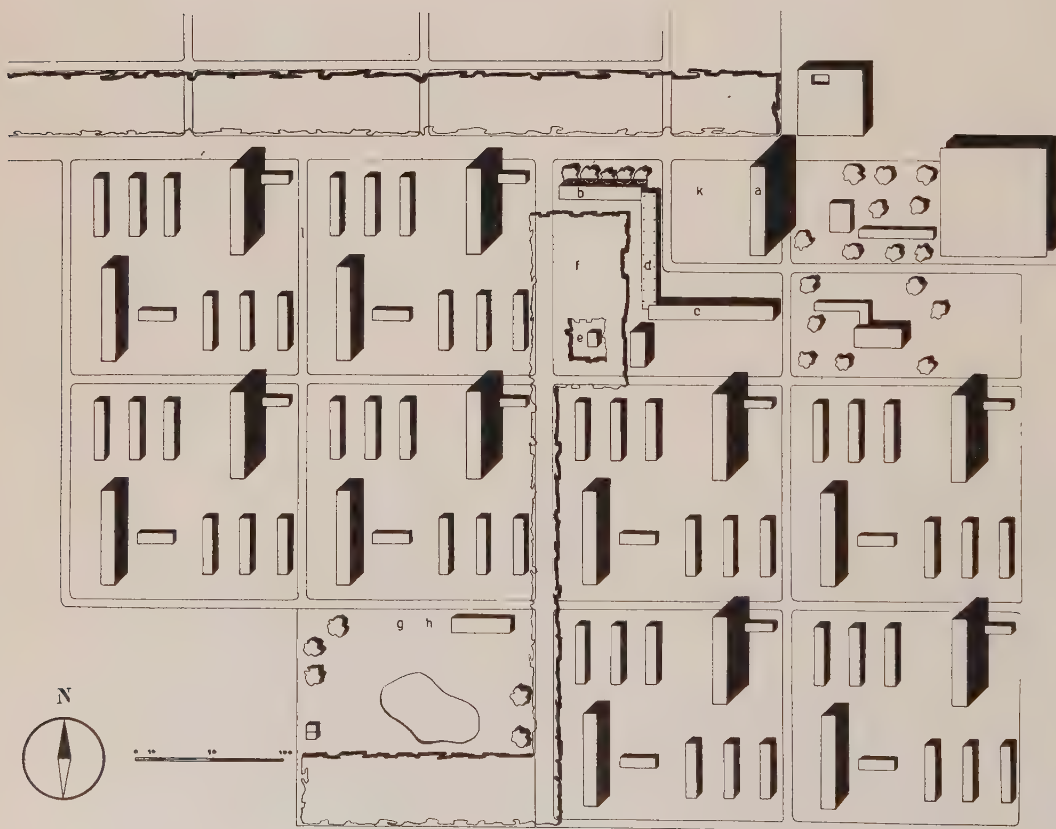
Dat van het begrip „core" niet alleen sprake is in het centrum van stad of dorp, maar ook in elk der kleinere levenskringen als buurt, wooneenheid en woningen, werd niet algemeen aanvaard, hoewel Le Corbusier in een boeiend betoog schetste hoe het begrip „core" zich in het verleden reeds ontwikkelde rondom het vuur en in onze tijd rondom de gemechaniseerde keuken.

„De Stoelemaaker" uit „Spiegel van het menselijk bedrijf" door Jan en Kasper Luiken 1694

Wooneenheid

Buurt

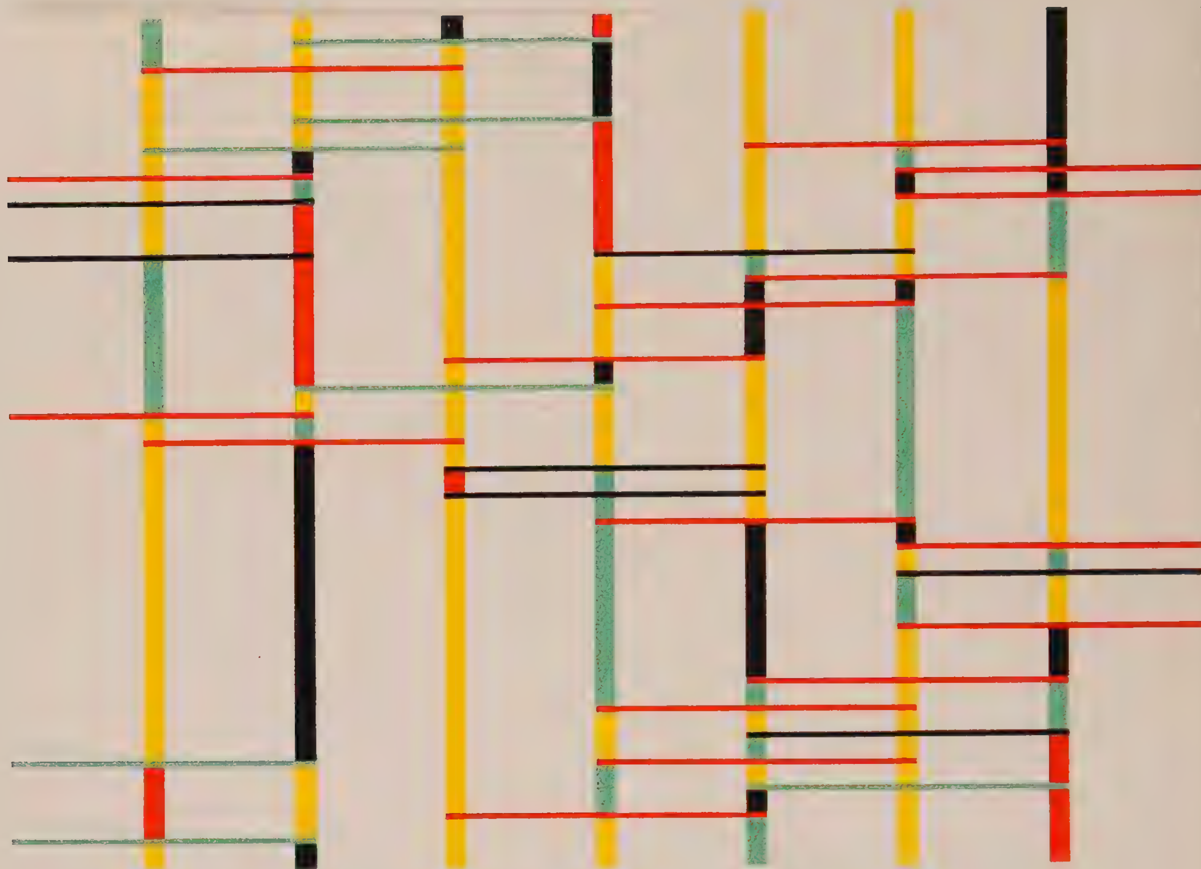
Ook werd het begrip als *totaliteit* van levensfuncties (inclusief werken, onderwijs, spel etc.) niet algemeen aanvaard.

Veelal werd er een meer beperkte inhoud aangegeven van het stadsplein of boulevard met de openbare, culturele en ontspanningsgebouwen. Uitvoerig werd stilgestaan bij de irrationele verplaatsing van dergelijke concentratiepunten in een stad in de loop der tijden. Voor kleinere nederzettingen werd vooral gewezen op flexibele elementen als b.v. rijdende bibliotheek, televisieschermen, waarvoor plaats moet zijn.

Vooruitlopende op de studies voor het volgend congres (1953), waarvan het onderwerp nog niet in detail vaststaat, heeft „Opbouw" thans in studie: „De betekenis van „werken" in ons leven en de projectie hiervan in de nederzetting

foto Vrijhof

„Komposition II" 1946 Richard P. Lohse (Zürich)

Die beiden in diesem Heft abgebildeten Werke stellen küstlerische Beispiele für die heutigen Probleme der konkreten Kunst dar:

1. Differenzierte Formen individuellen Charakters werden von typischen und objektiven Grundelementen abgelöst.
2. Das Bild baut sich auf der direkten Verwendung von Grundelementen auf, welche in einer bestimmten Anzahl und Ordnung in Beziehung zum Bildraum stehen.
3. Das einzelne Bildelement dient nicht mehr zur Aufteilung des Bildraums wie in der vergangenen Periode der konkreten und obstrakten Kunst, und steht nicht mehr in einem individuellen Spannungsverhältnis zu anderen Bildelementen.
4. Das Grundelement ist Glied einer Gruppe von Elementen, welche formal gleich sind und nur durch die farbige Differenzierung verändert werden.
5. Die Bildelemente werden in Themen zusammengefasst.
6. Die Themen als Ganzes übernehmen die bisherige Funktion des einzelnen Bildelementes.
7. Die farbige Gestaltung der Bildelemente innerhalb gleicher Themen übernimmt die rhythmische Führung. (Erstmals realisiert in „10 gleiche Themen in 5 Farben" 1946/47.)
8. Das Einzelthema wird teil eines Gesamtthemas, gleich dem Element innerhalb eines Themas.

Diese Problemstellungen führen in ihrer Gesamtheit als Ideologie, Kunst und Methode zur Lösung allgemeiner, funktioneller und formaler Fragen der Fläche wie des Räumlichen.

Lohse

Op zoek naar de verdere grondbeginselen van een nieuwe vormtaal heeft Lohse de beeldende betekenis van het aantal ontdekt. Hij is er in geslaagd door rhythmisering van het gelijkvormige de evenwichtsvoorwaarden van het meervoudige kenbaar te maken.

De vormtaal, waarmede de mens tot nu toe het enkelvoudige en bijzondere tot harmonie bracht kan hem niet meer bijstaan ook het meervoudige en elementaire tot evenwicht te dwingen. De mens huivert omdat hij meent het ene voor het andere prijs te moeten geven: het bijzondere voor het elementaire, het individuele voor het collectieve, rust voor beweging; maar rust kan ook verstarring zijn, en beweging — dat bewijst Lohse — behoeft geen chaos te zijn. Het individuele: minder in zichzelf beschreven, zal opnieuw ontstaan als het algemene, het zich herhalende, tot evenwicht is gebracht, tot evenwicht in beweging.

Uit angst voor de monotonie van het aantal worden zich herhalende elementen in de stedebouw vaak onnodig tot thema's samengevoegd, alsof het zinrijk rhythmiseren van een zich herhalend thema niet een nog zwaardere taak is — voorlopig.

De betekenis van Lohse's werk in dit proces is evident.

Aldo van Eyck

Frankendaal: een woonbuurt in de Watergraafsmeer te Amsterdam

Prof. C. van Eesteren

Het plan voor de buurt Frankendaal past in het kader van het uitbreidingsplan-in-onderdelen Watergraafsmeer, dat na een elfjarige procedure na veel pijn in 1939 werd goedgekeurd.

De hoofdvorm van de buurt — een rechthoek van ongeveer 500 × 600 m — vindt haar oorsprong in het stramien van de droogmakerij de Watergraafsmeer, welke in het jaar 1631 in cultuur werd gebracht. Dit stramien werd bepaald, zoals in alle droogmakerijen, door de op regelmatige afstanden om en om voorkomende water-afvoerende hoofdtochten en de het gebied ontsluitende polderwegen. Aan deze wegen lagen de boerderijen. De Middenweg welke vanouds de Watergraafsmeer vanuit de stad toegankelijk maakt, vormde met de Kruislaan een — de polder in vier parten verdelend kruis. Zij was een onderdeel van de route, die vanaf de Muiderpoort

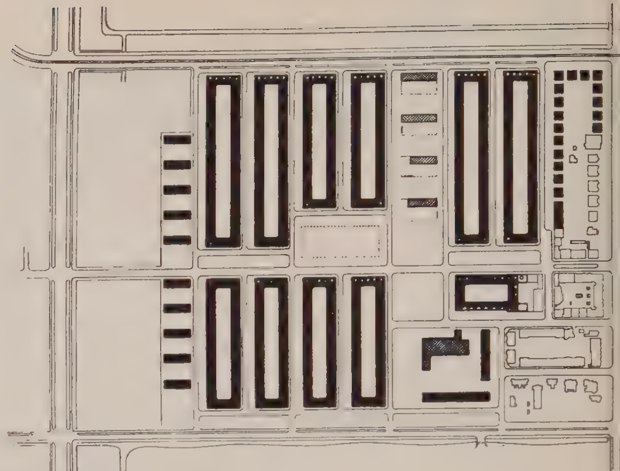
via de Hartveldse brug naar Muiden en het Gooi voerde. Aan deze weg en ook elders in „De Meer" lagen buitenplaatsen, waarvan de tegenwoordige stadskwekerij Frankendaal, waaraan de hier behandelde buurt haar naam ontleent, de enig overgeblevene is. Passend in de oude structuur van de droogmakerij liggen evenwijdig aan de Middenweg en op ongeveer gelijke afstanden ervan het grote spoorwegemplacement en de baan van de nog steeds niet uitgevoerde autosnelweg naar het Gooi, welke bij het Amstelstation in de stad zal uitmonden. De Kruislaan, de Hugo de Vrieslaan, de Middenweg en een plantsoen bij de autosnelweg begrenzen respectievelijk aan de Z.O., de N.W., de N.O. en de Z.W.-zijde de buurt.

Door deze en andere hier niet vermelde wegen en planelementen is „De Meer" onderverdeeld in rechthoeken, waarvan de buurt Frankendaal er één is, welke in het uitbreidingsplan zijn bestemd voor wonen of voor ontspanning, behalve één der grootste, welke is ingenomen door de aan de Kruislaan liggende Oosterbegraafplaats. Haar hoofdingang en de daarbij gewenste voorruimte, waren medebepalend voor de hoofdstructuur van de buurt. In de voor ontspanning bestemde rechthoeken bevinden zich of zijn in wording — ordelijk en gevormd — blijvende sportvelden, schoolwerktuinen, parken, volkstuincomplexen, enz. Deze bestemming kreeg haar beslag, omdat de grondgesteldheid (klei) er uitzonderlijk goed voor geschikt is en „De Meer" t.a.v. de bestaande stad met haar grote tekort aan parken, sportvelden enz. gunstig gelegen is. Door wandel- en fietspaden met lommerrijke lanen tussen de verschillende recreatieterreinen door te voeren wordt het gebied voor de gehele bevolking ontsloten en is een boeiend woon- en lustlandschap aan het ontstaan, waarin enkele primaire verlangens van de hedendaagse mens en zijn stedebouw worden verwezenlijkt. Het zal afwisseling bieden en de omwonenden en de bezoekers van het recreatiegebied in contact brengen met groen en natuur op de manier van de stad.

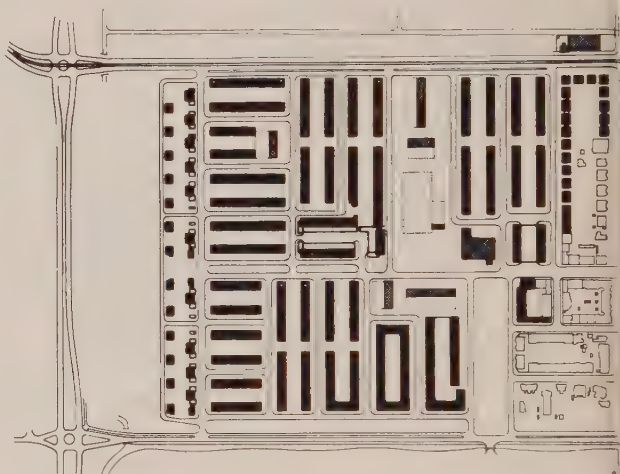
Deze inleiding brengt U in aanraking met de buurt als deel van een groter geheel en signaleert een verheugend resultaat van stedebouwkundig beleid.

De gehele buurt Frankendaal zal — eenmaal gereed zijnde — ± 800 woningen voor arbeiders en middenstand bevatten, benevens nog nader te noemen gebouwen met verschillende bijzondere bestemmingen.

Bij het ontmoetingspunt van de bestaande Van 't Hofflaan, een zijstraat van de Middenweg, welke tezamen met enige gemengde bebouwing reeds eerder was tot stand gebracht, en de reeds genoemde voorruimte bij de ingang van de Oosterbegraafplaats ligt het hart, de kern van de buurt, hetwelk visueel contact zal hebben met het hart van een woonbuurt aan de overzijde van de Middenweg van ongeveer dezelfde omvang. Door deze relatie zal het gevoel van in een groter verband te leven worden versterkt bij de bewoners van beide buurten. De vormgeving van dit hart zal overtuigend zijn, naarmate

Verkaveling 1933

Verkaveling 1939

Uitgevoerde verkaveling

het gemeenschapsleven verwezenlijking en uitdrukking zal kunnen vinden in de aldaar te stichten openbare gebouwen. Behalve voor deze gebouwen, zoals de kerk en de scholen, clublokalen en de geneeskundige dienst, is er plaats voor winkels en werkplaatsen en voor een terrein voor georganiseerd spel.

Het hart en de hoofdruimten van de buurt kregen in de opeenvolgende plannen duidelijker ligging en gestalte.

De in 1933 ontworpen verkaveling is groot van schaal en eenvoudig van vorm. Zij is gekenmerkt door gesloten bouwblokken met de bekende nadelen en lange woonstraten, die met haar gelijke huisjes monotoon en vervelend zouden zijn geworden. Het plan van 1939 met open blokken heeft iets irriterends; waarschijnlijk door de groepering der stroken, welke door tegengestelde richting afwisseling beoogt en de monotonie der straatjes wil afwenden.

Het verschil in de richting der stroken is echter niet overtuigend. De werking van de hoofdruimten wordt erdoor verminderd. Dat onderling verschillende richting der stroken tot een beter resultaat kan voeren, blijkt uit de hierna te behandelen, na de oorlog ontworpen, verkaveling.

Toen in 1947 door de Gemeentelijke Woningdienst aan de architecten Merkelbach en Karsten in samenwerking met Stam, later voortgezet door Merkelbach en Elling, de opdracht werd verstrekt in de buurt Frankendaal 400 eengezinswoningen te ontwerpen — voorlopig bewoond door twee gezinnen — waarbij uitgegaan moest worden van zover mogelijk doorgevoerde normalisatie en gelijkvormigheid, was hiermede een nieuw positief element in handen van de stedebouwkundige ontwerpers gesteld. De ontwerpers van de verkaveling en die van de woningen zijn toen, elkaars werkgebieden en bevoegdheden respecterende, gemeenschappelijk aan het werk gegaan. De afdeling Stadsontwikkeling van de Dienst van Publieke Werken nam de verkaveling opnieuw onderhanden, behoudens een gedeelte nabij de Oosterbegraafplaats, dat zou worden bebouwd overeenkomstig de verkaveling van 1939 op grond van een tussen de Gemeente en de eigenaren van de grond gesloten overeenkomst.

De hierbij afgebeelde proefverkavelingen maken zichtbaar dat, uitgaande van een gelijk aantal woningen per ha, verschillende mogelijkheden bestaan om woningen te groeperen. Van het schema in strokenbouw met 45,6 woningen per ha zou de dichtheid zeer moeten worden verlaagd om tot een aanvaardbare groepering te kunnen komen. Enige stroken zouden moeten vervallen om verschil te maken in de onderlinge afstanden, waardoor het geheel ruimtelijk kan worden geleed.

Het onderste schema met 42,6 woningen per ha is het meest aantrekkelijke. Het gaat van een fors motief uit, dat kan worden herhaald zonder monotonie te veroorzaken.

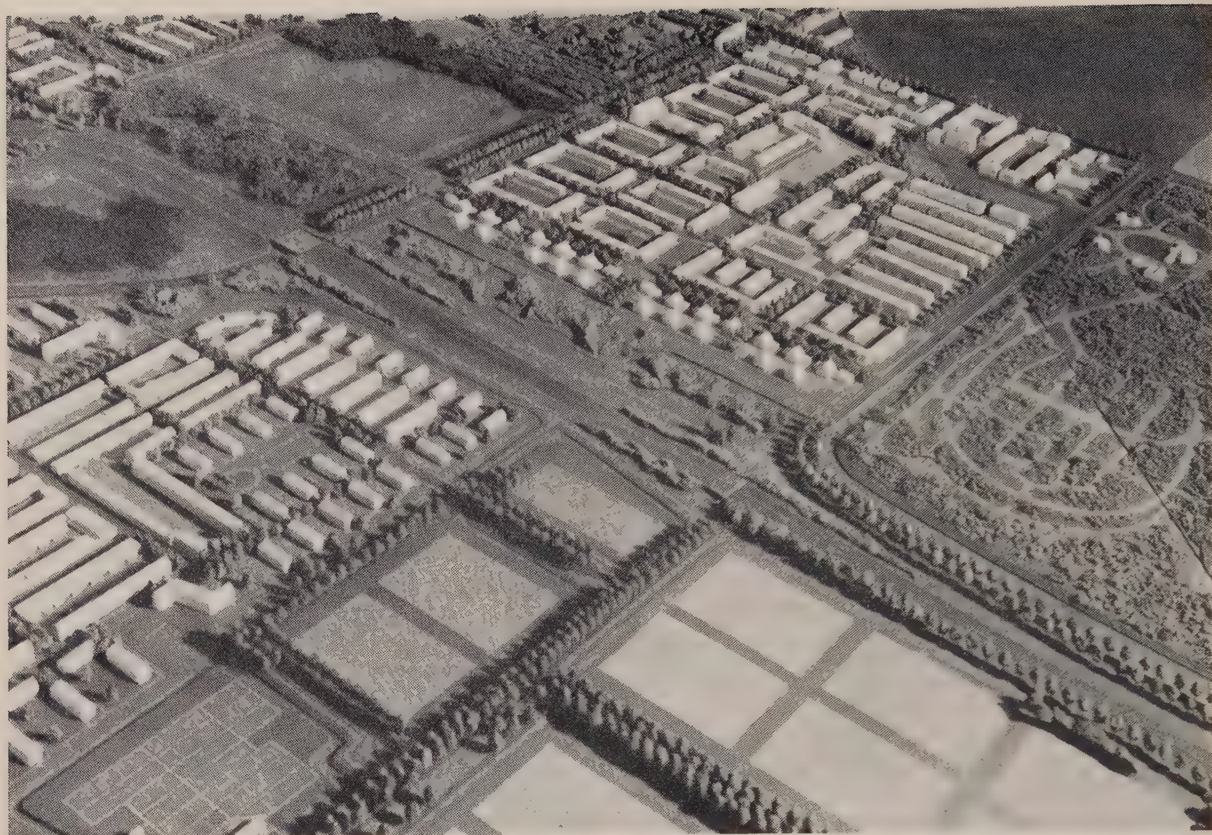
Dit schema kwam niet uit de lucht vallen.

Te Amsterdam was voor de oorlog vrij veel strokenbouw toegepast en waren half open blokken gebouwd. Een reis ter bestudering van de open bouwwijze had in 1939 de schrijver naar Kopenhagen gevoerd en hem in kennis gesteld met de ervaringen en inzichten aldaar met betrekking tot de strokenbouw, die daar op groter schaal en consequenter dan hier voorkwam en, moet er worden bijgezegd, in vele opzichten ook beter verzorgd en ruimer van opzet is. In de oorlog heeft de afdeling Stadsontwikkeling, uitgaande van de Amsterdamse ervaringen en van hetgeen de reis had opgeleverd, de verkaveling systematisch bestudeerd, waarbij o.a. aandacht besteed is aan de schaal der verkaveling en haar vormen, de ruimtewerking en de oorzaken ervan, de bezonning der woningen, de sfeer, het verschijnsel van de monotonie der nieuwe wijken, de eisen welke de zozeer gewenste rust en de bereikbaarheid aan het beloop en aan de differentiatie van de wegen stelt en in samenhang hiermede het toe te laten aantal woningen per ha of nauwkeuriger uitgedrukt: het maximale aantal m^2 vloeroppervlak, dat bij een bepaalde bouwwijze per ha kan worden aanvaard, d.w.z. bij laagbouw, bij middelhoogbouw en bij hoogbouw. De resultaten hiervan konden in Frankendaal aan de praktijk worden getoetst.

Omdat de Noordpijl diagonaal over het terrein ligt, waren, uitgaande van het besproken stramien van „De Meer", om reden van goede bezonning, de tuinen en woonkamers op het Zuid-Westen of op het Zuid-Oosten te richten. Teneinde in dit opzicht verscheidenheid te kunnen bieden, waaruit de bewoners een keuze zouden kunnen doen, waren beide richtingen gewenst, waaraan zou kunnen worden voldaan door het toepassen van op het Zuid-Oosten en Zuid-Westen gerichte strokenbouw, ongeveer zoals in het plan van 1939. Aan de bij de oude verkaveling vermelde bezwaren, zoals de monotonie enz. zou dan echter moeten worden tegemoetgekomen.

Door de in de oorlog theoretisch beproefde samenvoeging van stroken tot haken of L-vormen en het bijeenbrengen van deze L-vormen in een motief zodanig dat eenmaal de L met de spits naar het Zuiden wijst en eenmaal de open zijde van de L daarheen is gekeerd, bleek dit mogelijk. Door deze motieven overeenkomstig het schema een aantal malen te herhalen, ontstonden namelijk afwisselend grote en kleine ruimten tussen de woningen en vergroting van de schaal. Aan elk dezer ruimten kwamen op het Zuid-Oosten en Zuid-Westen de woonkamers en tuinen en aan de tegenoverliggende twee zijden, dus op het Noord-Oosten en op het Noord-Westen, de ingangen met de keukens en bergplaatsen te liggen, waardoor een vanzelfsprekende verscheidenheid van de deze ruimten begrenzende wanden ontstond. Door eenvoudige toegangspaden langs de ingangen te voeren, konden deze ruimten worden ontsloten. Het werden bij de uitwerking van het plan tenslotte berijdbare voetpaden ter breedte van 4.25 m.

Men kan nu samenvatten als volgt:

Maquette van gedeelte Plan-Watergraafsmeer, waarop de verschillende bestemmingen, het stramien van „de Meer" en de buurt „Frankendaal" (gezien vanuit het zuiden)

De woningen zijn het grondmateriaal, de materie, welke moet worden samengevoegd tot stedebouwkundige vormen.

De gerichte strook is de eerste primitieve samenvoeging.

Herhaling van stroken kan worden gerhythmiseerd door geleding, welke ontstaat door na een aantal herhalingen een afstand tussen twee stroken groter te maken dan de vorige.

Stroken kunnen worden samengevoegd tot een grondvorm, b.v. een L. Twee grondvormen kunnen een motief vormen, welk motief, groter van formaat zijnde dan een strook, minder malen behoeft te worden herhaald bij een gelijk blijvend aantal woningen en dus minder snel tot monotonie leidt. Het motief kan zoveel malen worden herhaald als visueel vatbaar is, waardoor een nieuwe eenheid ontstaat, welke de Amerikanen wel een superblock noemen, die op haar beurt weer rhythmisch kan worden toegepast door er na een aantal herhalingen een grote ruimte tussen te brengen of door een onderbreking met een gebouw van een bijzondere schaal of van een ander karakter dan de woningen.

In de Noord-Westelijke rand van Frankendaal bijv. zal een drie verdiepingen hoog gebouw voor bejaarden de herhaling van het toegepaste motief onderbreken.

In plaats van monotonie is nu, door beheerste herhaling van een motief, rust en harmonie ontstaan. De in positieve zin aanvaarde gelijkheid is een beeldende factor geworden.

Bij het toepassen en uitwerken van de beschreven gedachtengang en visie ontstond een vanzelfsprekende differentiatie der wegen om en in de buurt. De verkeerswegen er omheen, zoals de Middenweg en de Hugo de Vrieslaan zijn voor doorgaand — de buurt niet rakend — verkeer. De ontsluitingswegen takken hiervan af, vanwaar het verkeer via de verzamelstraten naar de berijdbare voetpaden tot bij de woning wordt geleid. Het is een prettige gewaarwording dat zuivere woonstraten zijn ontstaan en de wegen en paden zonder verkeersborden of verboden overeenkomstig de bedoelingen worden gebruikt.

Het is jammer dat de muren, welke om de plaatsjes bij de keukens waren ontworpen teneinde de bewoners een ruimte in de buitenlucht te verschaffen, waar zij wat kunnen rommelen zonder door de buren op de vingers te worden gekeken of waar de was zou kunnen worden opgehangen, door bezuiniging moesten worden vervangen door hagen. Ook als plastische onderdelen van de gevels op het N.W. en N.O. worden deze muren zeer gemist.

Frankendaal

0 40 80 120 160 200 m.

Bestaande bebouwing

1 Tehuis voor ouden van dagen
Dr Drees Huis

2 Scholen

3 Kerk

Eengezinshuizen

Eengezinshuizen max. twee-aan-één

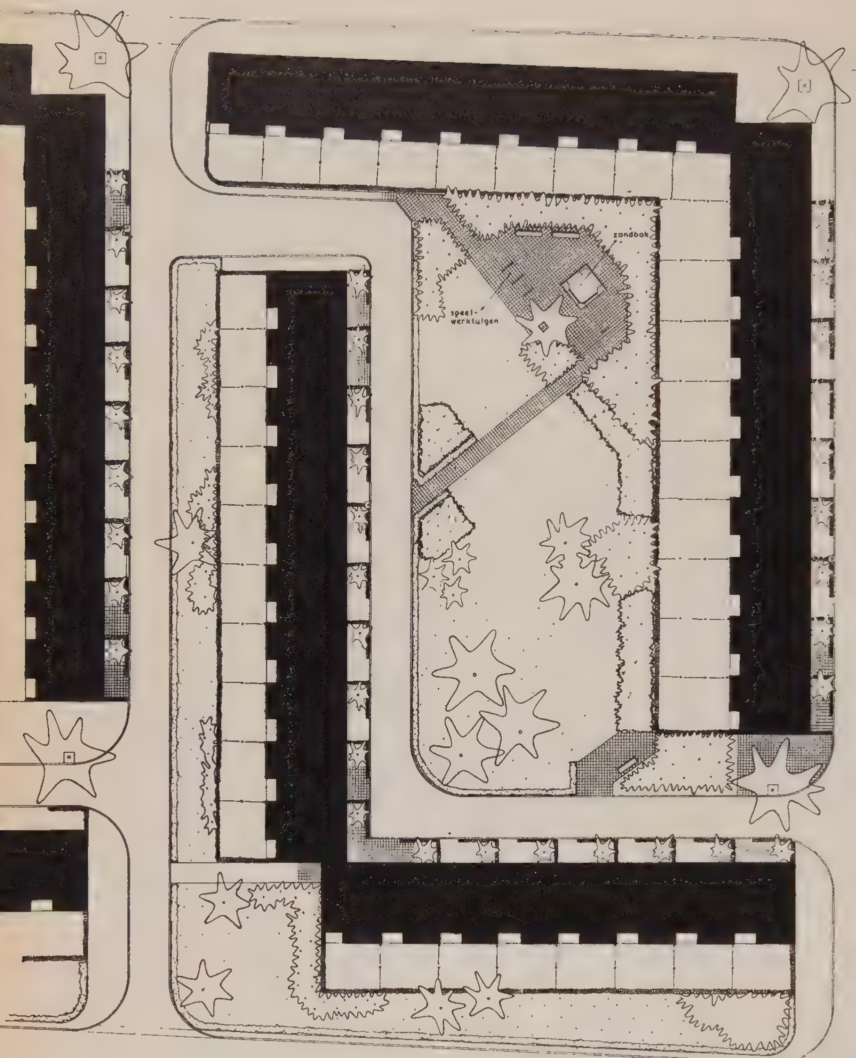
Drie-woonlagen

Winkels

Bedrijven

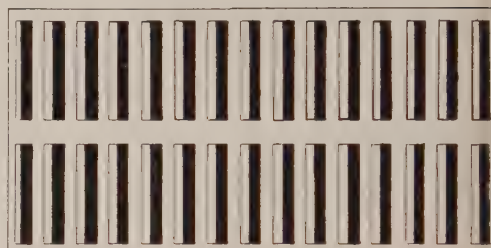
Garages

Frankendaal

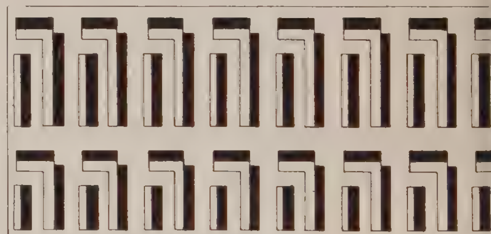

Voorbeeld aanleg woonhof

Schema bebouwingsintensiteit

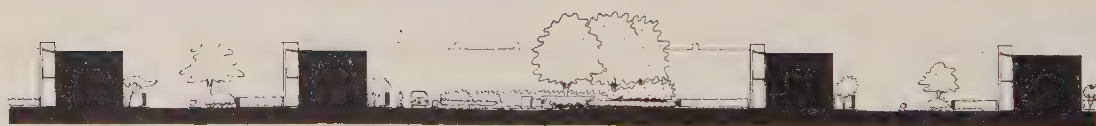
45,6 PERCELEN PER Ha.

42,1 PERCELEN PER Ha.

42,6 PERCELEN PER Ha.

Dwarsprofiel

foto v. d. Poel

Opname Gem. Woningdienst Amsterdam

Woningbouw Frankendaal Amsterdam
Arch^{n} Merkelbach en Elling
Tuinarchitecte Mevr. Mien Ruys
Speelplaatsen ontw: Aldo van Eijck in nauwe samenwerking, zowel onderling, als met de Gem. Woningdienst en de afdelingen Beplanting en Stadsontwikkeling van de Dienst der P.W.

foto v. d. Poel

Bij een verkaveling als hier beschreven is de beplanting belangrijk. Zij bepaalt met de woningen en de verkaveling de sfeer van de gehele buurt en van de verschillende buitenruimten afzonderlijk. Mien Ruys ontwierp in samenwerking met de betreffende afdelingen van de Dienst der Publieke Werken de beplantingen.

Indien men in deze buurt iets ervaart van de mogelijkheden om met gelijkvormige en gelijkgerichte woningen menswaardige en schone woonbuurten te stichten, dan is dit in niet geringe mate te danken aan het samenwerken en aan het wederzijds begrip, dat heeft bestaan tussen de architecten, de Gemeentelijke Woningdienst, de ontwerpers van de beplantingen en de afdeling Stadsontwikkeling van de Dienst P.W.

Maanenburgstraat

Dienst der Publieke Werken Amsterdam
Ontwerp: Aldo van Eijck

P.W. en de kinderen van Amsterdam

Aldo van Eijck

Welbewust, dat het aanbrengen van niet omsloten zandspeelplaatsen op bestaande pleinen en plantsoenen uit de aard der zaak slechts als een correctie van een ernstig tekort kan worden beschouwd, werd door P.W., bij wijze van experiment, op het Bertelmanplein in Amsterdam een kleine zandbak, waarin vier speeltafeltjes en een klimkooi, geplaatst. Verder enkele banken en duikelrekken.

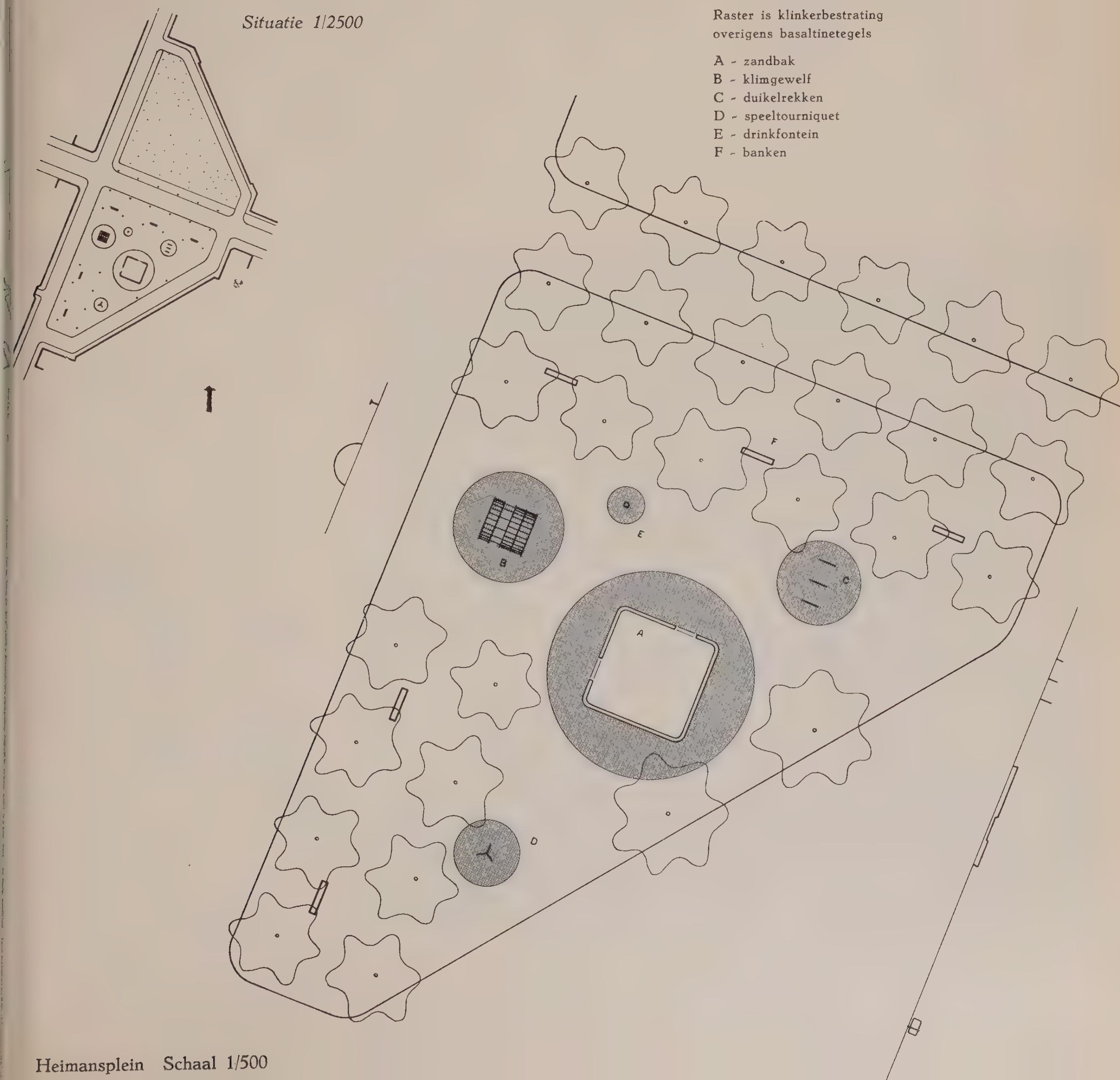
De zeer essentiële voordelen van een dergelijke oplossing rechtvaardigen een juiste localisering van de drie voor de hand liggende nadelen: verkeer, verontreiniging en lawaai.

In het huidige stadsbeeld ontdekken kinderen hun eigen schaal op plaatsen en in dingen, die een volstrekt andere bestemming hebben. Het resultaat is zowel voor het kind, dat zich nauwelijks spontaan ontplooien kan zonder voortdurend in conflict te komen met zijn omgeving, als voor de stad zelf, die onvermijdelijk beschadigd wordt, uiterst nadelig. Door het aanbrengen van speelmogelijkheid als wezenlijk bestanddeel van het dagelijks stadsbeeld wordt het kind op minder willekeurige wijze als voorheen beeldend in het gehele organisme van de stad opgenomen. Het kind ontdekt ineens zijn schaal op plaatsen en in dingen, die het werkelijk toebehoren. Ondanks de reeds genoemde inherente bezwaren kan het experiment op het

Bertelmanplein als geslaagd worden beschouwd. Dientengevolge zijn nu een verder 30-tal dergelijke speelplaatsen, sommige groter, sommige kleiner, in uitvoering, grotendeels zelfs voltooid. Het ligt voor de hand dat het probleem stad/kind hiermede slechts incidenteel kan worden beantwoord; de beschikbare ruimten zijn helaas te beperkt in aantal en te onregelmatig verdeeld, al te vaak zelfs geheel ongeschikt.

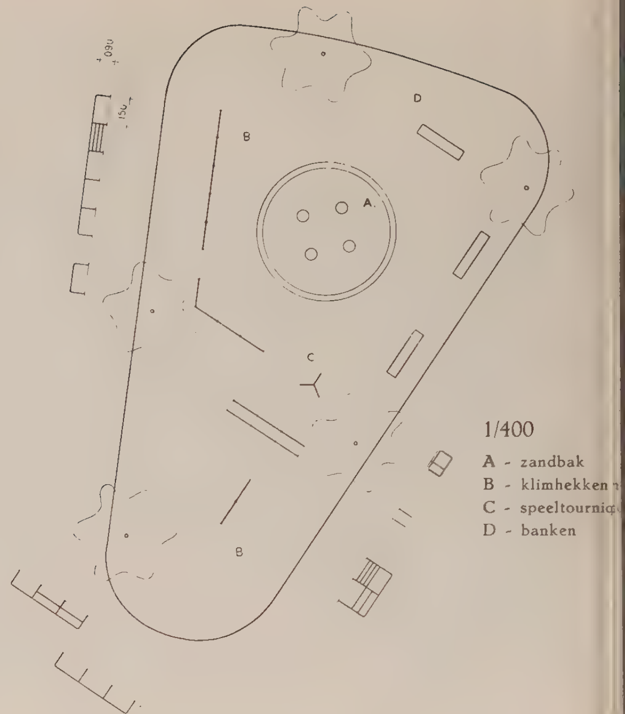
Maar het is een stimulerende gedachte dat ook elders, in en buiten Nederland, op ontelbare kale pleinen en straatvlakten alsnog iets voor het kind kan worden neergezet, al zal dit van stad tot stad wellicht een ander karakter moeten krijgen.

Door de keuze van elementaire vormen, die pas door een nauwkeurig afwegen ten opzichte van elkaar hun volle plastische en ruimtelijke betekenis krijgen, werd getracht een zinrijke indeling der gekozen pleinen, straathoeken en plantsoenen te bereiken. Dat een dergelijke oplossing niet alleen ruimtelijk, maar ook psychologisch juister is dan die welke van een grotere „verbijzondering" der onderdelen uitgaat, behoeft niet nader te worden uiteengezet. Teneinde zowel de relatie tussen de verschillende speeltuigen onderling alsook tussen deze en de omliggende bebouwing, straatvorm en straatmateriaal, hechter te maken, werden in enkele gevallen (Zaanhof, Jekerstraat, Heimansplein) 2 bestratingsmaterialen in combinatie toegepast. Op deze wijze kunnen bomen en banken, enkele onopvallende speelvoorwerpen, een aantal gravende en tuimelende kinderen, een plein nieuw leven geven. Zo herontdekt het kind zijn stad en de stad zijn kinderen.

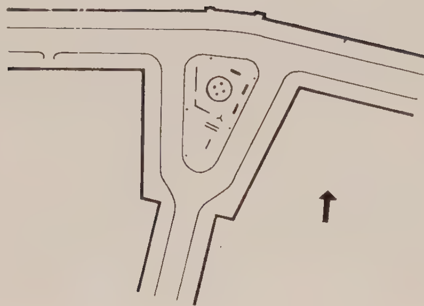

Heimansplein Schaal 1/500

Boeroestraat

Situatie 1/2000

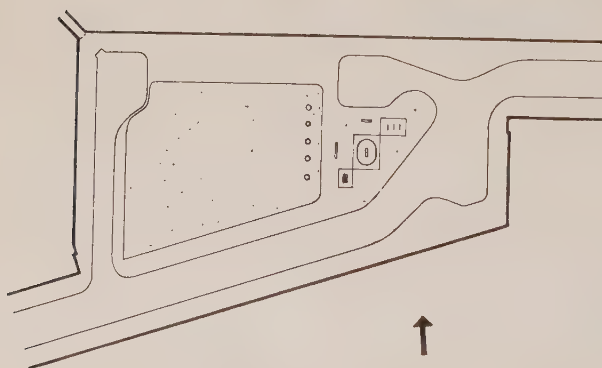

Jekerstraat

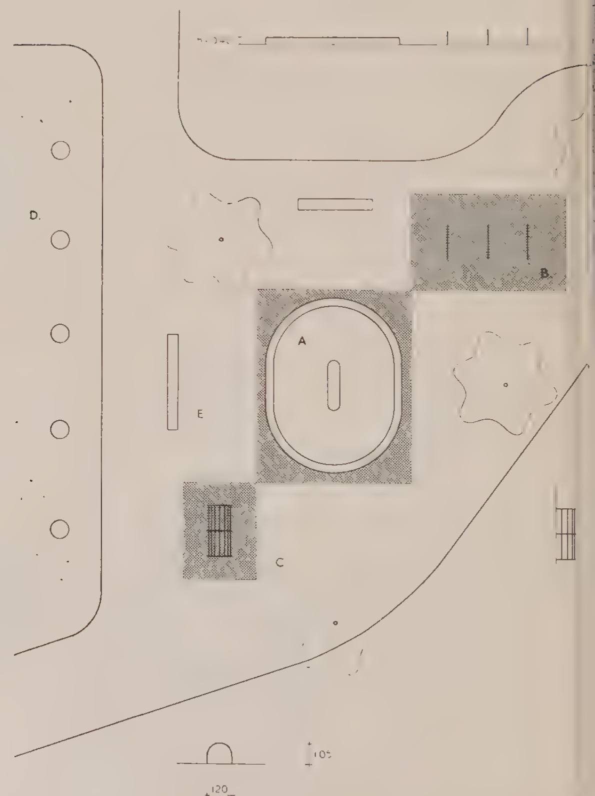
A - zandbak
B - duikelrekken
C - klimgewelf
D - betonnen bloemenbakken
E - banken

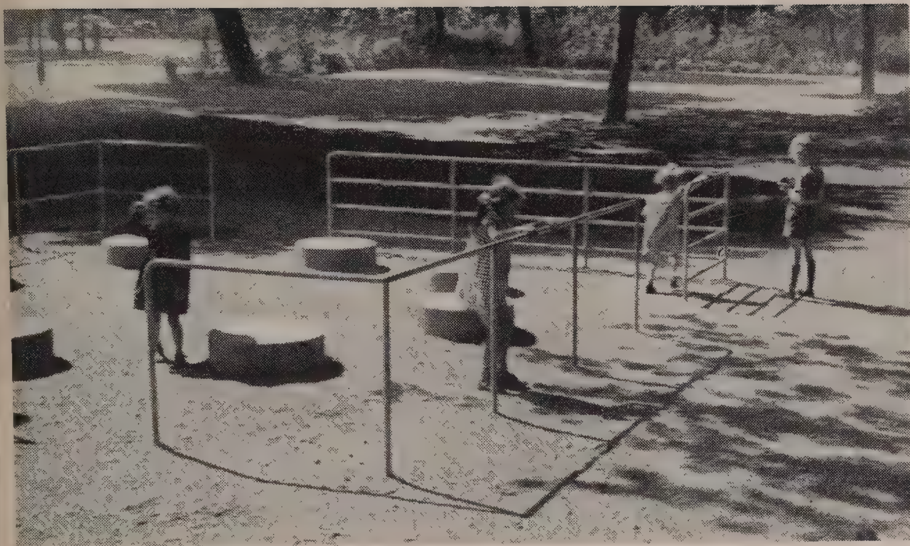
1/400

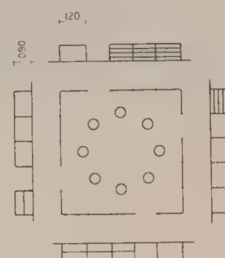

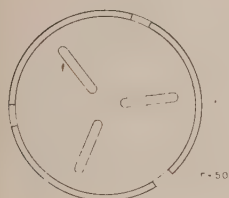
Situatie 1/2000

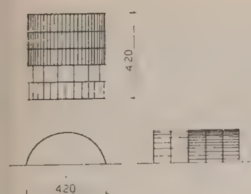

1/400

h-040

Fred. Hendrikplantsoen

Zaanhof

1/400

A - zandbak
B - duikelrekken
C - speeltourniquet
D - betonnen speeltafels
E - banken

Raster is klinkerbestrating
Overigens basaltinetegels

Situatie 1/2000

De eerste C.I.A.M. Summerschool

De eerste C.I.A.M. Summerschool werd in Londen gehouden van 8 Augustus tot 2 September 1949.

De school werd georganiseerd door de Marsgroep en stond onder leiding van Maxwell Fry, geassisteerd door Jacqueline Tyrwhitt.

Er waren vier studie-objecten:
- een woningschema voor 3000 personen
- een groot kantoorgebouw
- een nationaal theater
- een verkeersprobleem.

Al deze opgaven betroffen werkelijke bouwterreinen in Londen.

Toegang tot de school hadden jonge, pas afgestudeerde architecten, aanbevolen door hun resp. CIAM-groepen.

Er waren 30 deelnemers, o.a. uit Denemarken - Italië - Zwitserland - Engeland - Ierland - Zuid-Afrika - Schotland - België - Oostenrijk - Australië - Polen - Zweden - Frankrijk - Columbia - Argentinië - Nederland.

Les werd in deze school niet gegeven. De leiders der projecten kwamen af en toe eens aanlopen om op de hoogte te blijven van de discussie's en de problemen. De wijze, waarop de deelnemers wilden werken (in groepen of individueel, in de ter beschikking gestelde lokalen of daarbuiten) werd aan de deelnemers zelf overgelaten. Er was een duidelijk uitgesproken voorkeur voor groepswerk. Men moet dit echter wel op de juiste manier begrijpen. Geen samenwerking à tort et à travers. De gevormde groepen vielen met zeer veel gemak en zonder grote spanningen op het ogenblik, dat conflicten zouden kunnen ontstaan, uiteen in kleinere groepen, gebonden door eenzelfde vormwil.

Begrippen als menselijkheid en progressiviteit bijvoorbeeld doen bij globale bespreking een warm gevoel van eensgezindheid ontstaan. Bij het uitwerken der problemen blijkt echter, dat de één er van overtuigd is dat menselijk is de 3000 personen van het woningproject onder te brengen in wolkenkrabbers, waardoor de ruimte van het bouwterrein zoveel mogelijk vrij blijft, terwijl de ander dit onmenselijk vindt. Voor hem is menselijk een gedifferentieerde bebouwing, die meer terrein vraagt maar zich aanpast aan verschillen in wooncultuur.

Waar beslissende gegevens ontbreken, erkent men vriendelijk de waarde van elkanders standpunt, maar blijft geloven in het eigen.

Misschien is het woord samenwerking eigenlijk ook niet helemaal juist, misschien is „gezamenlijke bespreking" beter.

De atmosfeer in de Summerschool (het internationaal contact — de gemeenschappelijke lunches — de excursies — het slotfeest) was stimulerend.

Het gemaakte werk was een weerspiegeling in de heersende stromingen binnen het CIAM-verband.

Geen grootse nieuwe ideeën, wel verwerking van nieuwe ideeën. Meer werd ook niet beoogd.

Uitgangspunt was het bijeenbrengen van jongeren uit de gehele wereld; het leggen van contacten; het bevorderen van het onderling gesprek.

In een slotresolutie werd herhaling aanbevolen en aangedrongen op groepswerk.

M. Kamerling

C.I.A.M. Summerschool 1952

Van 10 September tot 10 October 1952 zal een C.I.A.M. Summerschool te Venetië worden gehouden, onder leiding van de architecten Albini, Gardella, Rogers en Samonà.

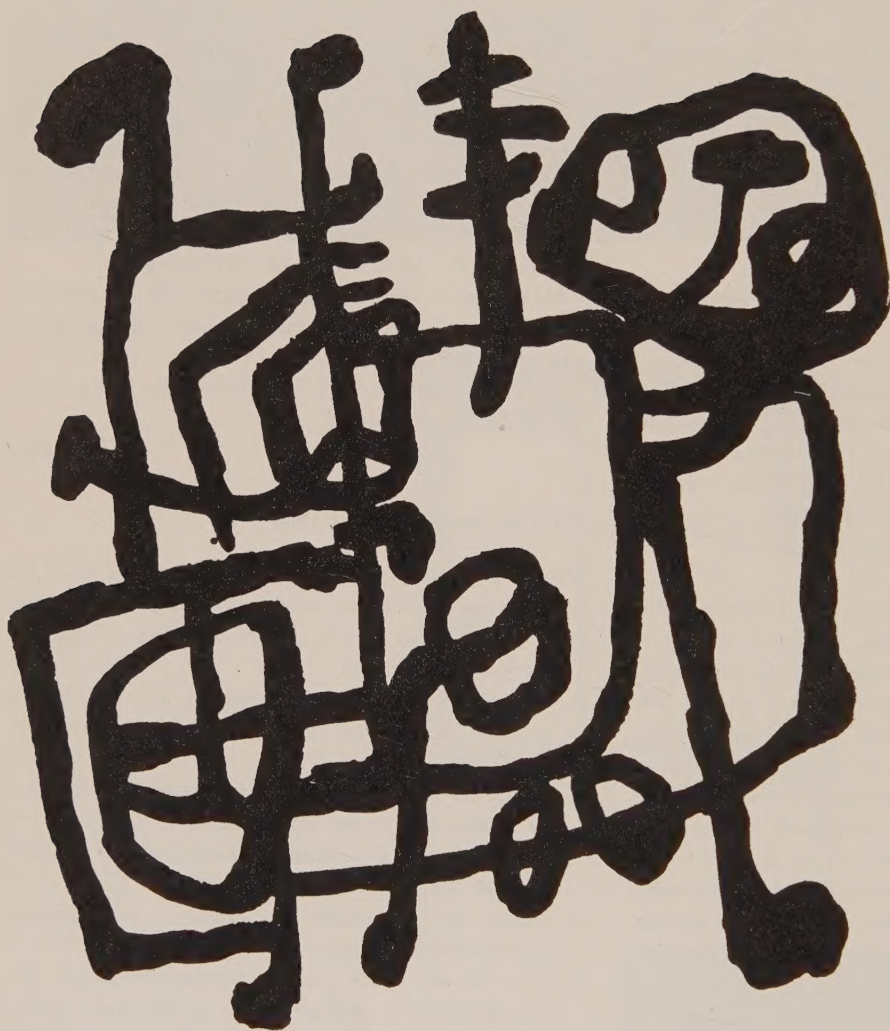
Het programma luidt:

a. développer un thème architectural ou urbanistique touchant un problème concrètement existant de la ville de Venise.
   Les études effectuées seront suivies par les professeurs de la Direction et par leurs assistants.
b. Conférence des professeurs visiteurs italiens et étrangers sur des sujets d'intérêt général.
c. Visites des monuments de Venise et des environs accompagnées de leçons se rapportant à ceux-ci.
d. A la fin des cours, examen critique des projets par une Commission incluant, outre la Direction, Aalto, Le Corbusier et d'autres architectes éminents.
   La fréquentation des cours sera sanctionnée par la remise d'un diplôme.

Toegelaten worden: studenten, van beide sexen, in het laatste jaar van hun studie en afgestudeerden, die niet langer dan twee jaren terug hun diploma behaalden.

De kosten voor de cursus bedragen 10.000 Lire (circa 62 gulden) vermeerderd met maximum 1500 Lire (circa 10 gulden) per dag voor logies en maaltijden. De excursies worden door de leiding bekostigd.

Aanvragen te richten vóór 15 Juli tot de Scuola estiva C.I.A.M., Istituto Universitario di Architettura, Fondamenta Nani 1012 Venezia.

Corneille Tekening

KRONIEK

Boekbespreking

*Een open boek over open architectuur *)*

„A decade of New Architecture" tevens:
een decennium „ontwikkeling van architectonisch en stedebouwkundig denken in C.I.A.M.-kring".

Want, als alle C.I.A.M.-activiteit bestaat dit boek uit twee delen: het WOORD en de DAAD: vertolking van de gemeenschappelijke Idee in beschouwingen en uiteenzettingen, nâást die in de vormenspraak van architectuur en stedebouw.

Giedion heeft getracht door deze uitgave het hiaat te overbruggen tussen het laatste vooroorlogse- en het eerste na-oorlogse C.I.A.M.-congres (1937) Parijs en (1947) Bridgewater. Een gelukkige omstandigheid acht ik het dat juist nu dit „Forum"-nummer opnieuw aandacht vraagt voor C.I.A.M. activiteit in Nederland, dit boek het mogelijk maakt deze uitingen te beoordelen in een wijder verband: een wereld omvattend overzicht van Nieuwe Architectuur en Stedebouw, voorafgegaan door een „bloemlezing" van congres-inleidingen, werkschema's en speciaal voor dit boek geschreven essay's. Tezamen geven zij een goed beeld van wat C.I.A.M. is, hoe C.I.A.M. werkt en welke ontwikkeling het denken in C.I.A.M.-kring in deze jaren heeft doorgemaakt.

Er is niet gestreefd naar een volkomen afgerond geheel, of naar een „sluitend" (!) betoog. Men wordt als het ware meegenomen in de congressfeer echter zonder de uitvoerigheid daarvan. Verschillende formuleringen vindt men naast elkaar afgedrukt. Men zal zich gedrongen voelen eigen opvatting of werkmethode daarmee te vergelijken.

Evolutie van C.I.A.M.-denken komt m.i. onder meer tot uiting in de in 1947 opnieuw geformuleerde doelstelling: *to work for the creation of a physical environment,* that will satisfy mans emotional and material needs and *stimulate his spiritual growth.*

*) *A decade of new architecture*
S. Giedion
Zürich 1951. Geb. *f* 32,65. Editions Girsberger

Nadrukkelijk heeft C.I.A.M. in het verleden het functionele en de techniek als voorwaarde en als middel gesteld voor Nieuwe Architectuur en Stedebouw. Deze nadruk heeft er — ook in C.I.A.M.-kring — meermalen toe geleid, dat de middelen werden aangezien voor het doel. Duidelijk wordt hierboven uitgesproken, dat dit doel verder ligt dan materiële behoeftebevrediging.

Zulks blijkt óók uit de intensieve gedachtenwisseling, welke is voortgekomen uit door Giedion aan de orde gestelde vragen betreffende de samenwerking met andere kunsten: vraagstukken van aesthetiek, ethiek en expressie, welke op elk der naoorlogse congressen tot de meest bewogen en meest intens beleefde discussies hebben geleid.

Wat de buitenstaander in deze beschouwingen dunkt mij moet opvallen, is de getrouwheid waarmee deze ontwikkeling van inzichten te boek wordt gesteld. Er wordt geen dogmatiek of theorie verkondigd, maar gezocht en gestreefd naar het openen van nieuwe perspectieven.

Hetzelfde kan men zeggen van de afgebeelde gebouwen en projecten: 250 voorbeelden van hoe — bij het werken aan uiteenlopende opgaven: woningen, fabrieken, stadions, sanatoria, etc. etc. — getracht is iets te beelden van een eigentijdse en op de toekomst gerichte levensvisie.

Niet alleen de opgaven lopen uiteen. Ook de wijze waarop zij verwerkt zijn: verschillende opvattingen, verschillend gelegde nadruk: soms overwegend functioneel, soms puur vormverlangen, geraffineerde modern-technische constructies, naast eenvoudig stapelen van hout en stenen; projecten met een sociale strekking, naast uitingen van individueel levensverlangen.

En toch: één van geest.

En toch: overtuigend, in het afwijzen van traditionele vormschema's, in het tot expressie brengen van een nieuwe ruimte-opvatting.

Persoonlijk trof mij, dat dit „internationale" Nieuwe Bouwen, nationaal gedifferentieerd blijkt te zijn: onderscheid niet slechts als consequentie van materiële of functionele verschillen in opgave, maar logisch voortkomende uit heel de eigen levenssfeer, klimaat, landschap, volksaard. „Streek-eigenheid", niet in stand gehouden door toepassing van overgeleverde vormen en constructies, maar resulterende uit een juist stellen van de opgave en een zuiver resonneren op het milieu. Ontwikkeling der architectuur is ongetwijfeld meer gediend met vertrouwen in het nieuwe dan met vrees voor verlies van het oude!

Nog is voor een samengaan der kunsten, blijkens de afbeeldingen, de vorm in het algemeen niet gevonden; — is men van de noodzaak er van ook niet algemeen overtuigd. Slechts sporadisch vindt men beeldhouwwerk of wandschilderingen in de afgebeelde buitenarchitectuur of binnenruimten.

Nog speelt toepassing van het nieuwe materiaal en de moderne constructie een grote rol. Maar zij vindt haar rechtvaardiging niet in zichzelf, maar *dient*. Dient, om ruimten te scheppen die een eigentijdse expressie geven aan een opnieuw bewust geworden oer-beginsel: de *relatie*.

Relatie tussen mens en natuur, tussen individu en gemeenschap, tussen binnen en buiten. Relatie, daar waar andere architectuur opvattingen veelal de eigenheid en afzonderlijkheid meer vooropstellen.

Ten slotte dit:

Er blijft groot verschil tussen *aanvaarden* van nieuwe mogelijkheden en het *opsporen* ervan. Op de laatste bijeenkomst van A. et A. in Doorn is dit verschil m.i. ten onrechte verdoezeld. Het laatste geschiedt om er nieuw bewustzijn mee tot expressie te brengen en opent als zodanig weer nieuwe mogelijkheden.

Het laatste is C.I.A.M. en tevens van alle tijden.

H. Hovens Greve

Le Corbusier — Oeuvre complète deel V - 1946—1952
door W. Boesiger

A.s. winter zal het 5e deel van deze serie verschijnen. Het omvat 248 pag. met meer dan 600 reproducties (foto's, tekeningen, enz.) waarvan enkele in kleurendruk.

Tekst in Frans, Engels en Duits.

O.m. bevat het een uitvoerige publicatie over het flatgebouw in Marseille en de plannen voor de nieuwe hoofdstad van Punjab in India.

Paul Klee 1939

Werner Haftmann: *Paul Klee — Wege bildnerischen Denkens*
Prestel Verlag München

Dit boek is een hymne aan de kunst van nu. Dit boek is meer dan een boek, het is een evenement. Wat de meeste academies maar niet lukken wil, dat lukt Werner Haftmann wel: onthullen wat kunst is of kan zijn. Een aanvoelen van wat „gestalten" eigenlijk is. En hiertoe bestaat geen idealer mogelijkheid dan het werk en de persoonlijkheid van Paul Klee tezamen.

Dit boek is brillant geschreven. En door het opnemen van citaten en beschouwingen van de schilder zelf straalt een levendigheid en een vreugde van dit boek uit, Paul Klee eigen, zoals men zich niet beter kan wensen. Ofschoon de auteur van deze uiteenzetting betreffende Paul Klee tot een generatie behoort, die grotendeels de schilder zelf niet meer persoonlijk heeft gekend, zoals het ook inderdaad bij Haftmann het geval is, stemt het bijzonder hoopvol dat ook de jongere generatie zo geheel en al de ontvankelijkheid en liefde voor het „Bild" heeft.

Dit schriftuur is een gedenk- en dankboek „an den Maler, an dessen Werken ich über zwanzig Jahre hin staunend erfuhr, was Kunst eigentlich alles kann". Deze ontboezeming in de inleiding van het boek verraadt houding en instelling, zowel als de deemoed en het respect van de schrijver, een houding die men door het gehele boek heen bemerkt en die nooit verzwakt en die vol respect en bewondering werk en persoon van de schilder Klee bezingt en onthult. Deze publicatie onderscheidt zich van de meeste andere, doordat hier noch op een vervelende manier, noch op een docerende of professorale wijze gehele pagina's worden gevuld zonder ook de werkelijke kern wat eigenlijk kunst en „Gestaltung" van een artistieke idee is, te raken en bloot te leggen.

Daar werk en persoon bij Klee niet te scheiden zijn, vertelt Haftmann over de invloed van zijn omgeving in de kinderjaren, waar, zoals men weet, in huize Klee de muziek een belangrijke rol speelde.

Van hier uit bouwt Haftmann zijn boek op in twaalf hoofdstukken, waarvan de titels, zoals „Das Geschenk der Farbe", „Geburt des Bildes", „Das Sein des Bildes" en „Formereignisse" reeds verraden, dat het hier om een zeer ernstige uiteenzetting over „Bild" en kunst, beeldend en constructief denken gaat. Deze hoofdstukken te lezen is op zichzelf al een gebeurtenis. Men weet niet wat meer boeit: het behandelde thema van Klee's scheppen of het vermogen van de schrijver om zich in te leven in Klee.

De rijkgeschakeerde kunst van Klee brengt de schrijver, ondanks de veelheid van détails, hetzij het leven of het scheppen van Klee betreffende, nooit af van de groot geziene missie van deze kunstenaar van onze tijd. Het is werkelijk een verdienste van Werner Haftmann niet verdoezeld te hebben, dat Paul Klee steeds de overkoepelende brug geweest is: aan de ene kant zijn doorlopend wijzen op het dadaïsme (dat door de meesten helaas nog altijd beschouwd wordt als een goedkoop grapje om de goede burger te laten schrikken), aan de andere kant het steeds sterker doordringen van Mondriaan (dus de Stijl-beweging). Beide werelden, die niet de zijne waren, doch wier noodzakelijke aanwezigheid steeds door Paul Klee gevoeld werd.

Omdat deze publicatie van Haftmann ver boven het gemiddelde uitgaat en omdat deze ontsluiering van het scheppen van Paul Klee en zijn kunst elke goedkope en oppervlakkige opvatting over schilderkunst en schilders radicaal opzij schuift, is aan te nemen dat juist dit boek elke kunstminnaar eindelijk kan helpen te doen ondergaan wat eigenlijk kunst is en hoe kunst ontstaat. En dat is de verdienste van Werner Haftmann.

Vordemberge Gildewart